

KUNSTEN AT FORSTÅ KUNSTEN

Et tværfagligt perspektiv på
litteratur- og kunstforståelsen i
behandlingstilbuddet Tid til Læsning

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	3
1.1. Problemformulering	5
1.2. Empirisk afsæt	7
1.2.1. Organisationsstruktur, aktørniveauer og fagligheder i Tid til Læsning	8
1.2.2. Tid til Læsning som repræsentativ case	9
1.3. Teoretisk ramme	12
1.4. Specialets opbygning	13
2. Metodiske overvejelser	15
2.1. Analysefokus	15
2.2. Indsamling af empiri	15
2.3. Forberedelse og praksis	17
2.4. Analysestrategi	19
3. Tid til Læsning i en systemteoretisk ramme	20
3.1. Hvorfor systemteori?	20
3.2. Niklas Luhmanns systemteori – en introduktion	20
3.3. De sociale systemer i Tid til Læsning	23
3.4. Den tværgående kommunikation mellem systemer	26
4. Litteraturen som kunstform: Fælles forståelser i Tid til Læsning	29
4.1. Hvad er “litteratur”?	30
4.1.1. Litteraturen specifikt og generelt	31
4.1.2. Den “gode” – og “passende” – litteratur	33
4.1.3. Demokratisering af kunsten	35
4.2. Kunsten at skabe mening	39
4.3. Litteraturens iboende refleksivitet	44

4.4.	Det refleksive møde i det affektive rum	50
5.	Tid til Læsning i et tværfagligt perspektiv	56
5.1.	Det tværfaglige samarbejde: Et fælles sprog blandt forskelle	57
5.1.1.	Grænseobjekter som fælles samlingspunkt	60
5.2.	Kravet om evidens – en kilde til gensidig frustration	65
5.3.	Kunsten at <i>forstå</i> kunsten på tværs af fagligheder	67
5.3.1.	Bevægelsen frem mod det transfaglige samarbejde	69
6.	Fremtidsperspektiver	73
7.	Konklusion	75
8.	Referenceliste	78

1. Indledning

Dette speciale undersøger litteratur- og kunstforståelsen blandt udvalgte faglige aktører i det tværfaglige behandlingstilbud Tid til læsning. Dette tilbud har til formål at øge den mentale sundhed hos borgere med stress, angst og depression gennem deltagelse i ugentlige læsegruppeaktiviteter. På denne måde placerer Tid til Læsning sig derfor også i rækken af tværfaglige tilbud, hvor kunst og kulturelle aktiviteter anvendes som led i sundhedsfremme, og overordnet set befinder Tid til Læsning sig indenfor feltet "kultur og sundhed" (på engelsk *Arts and Health*).

"Kultur og sundhed" er et felt i rivende udvikling, både internationalt og herhjemme. I England, hvor interessen for feltet historisk set har været stor, oprettede man tilbage i 2014 *All-Party Parliamentary Group on Arts, Health and Wellbeing* – et råd i det britiske parlament, hvis hovedformål det var at skabe øget opmærksomhed omkring kunstens og kulturens positive bidrag til psykosomatisk sundhedsfremme. I en rapport fra 2017 skriver rådet:

The arts can help keep us well, aid our recovery and support longer lives better lived / The arts can help meet major challenges facing health and social care: ageing, longterm conditions, loneliness and mental health. / The arts can help save money in the health service and social care" (All-Party Parliamentary Group on Arts, Health and Wellbeing, 2017: 4).

På denne måde er grundpræmissen for feltet også lagt: Det handler om sundhedsfremme og om samfundsøkonomi – eller nærmere bestemt: Det handler om, hvordan man gennem aktiviteter af kunstnerisk og kulturel karakter kan fremme borgeres mentale sundhed og derigennem også på længere sigt sikre en forbedret samfundsmæssig og socioøkonomisk udvikling.

Men hvorfor dette stigende behov for koblingsprojekter mellem "kultur og sundhed"? Svaret på dette spørgsmål kan være mange, og højst sandsynligt findes det heller ikke kun ét sted. Samtidig er der dog én udvikling, som uden tvivl har været en af hovedårsagerne til, at kunst og kultur nu i højere og højere grad medtænkes som en aktiv del af en samlet sund-

hedsfremmende indsats. Dette er den øgede forekomst af psykiske lidelser blandt befolkningen i den vestlige verden. I en rapport fra 2015 påpeger World Health Organization (WHO), hvordan dette udgør et stigende og yderst presserende problem, som kræver politisk handling: “[...] Mental health problems, including depression, anxiety and schizophrenia, are the main cause of disability and early retirement in many countries and a major burden to economies, demanding policy action” (WHO, 2015: 2).

Set i lyset af dette står både sundhedssystemer og politiske beslutningstagere derfor også overfor en enorm udfordring: Hvordan løser man dette stigende sundhedsproblem, som ikke kun truer med at ødelægge individer, men også hele samfundets sociale og økonomiske sammenhængskraft? Tilsyneladende ikke ved hjælp af sundhedssystemet alene.

I takt med den øgede forekomst af psykisk mistrivsel, er der i højere og højere grad kommet en stigende erkendelse af, at det ikke er muligt for et sundhedssystem, med de eksisterende praksisformer, logikker og videnskabelige metoder, som det traditionelt set opererer ud fra, fuldstændig at indfange og løse dette problem på egen hånd. Derimod er der behov for tværgående samarbejder, hvor alternative logikker og fagligheder kan bidrage til et bredere og mere helstøbt billede af problemstillingen; et samarbejde som derfor også i stigende grad er begyndt at fokusere på årsagerne til problemet frem for kun på symptomerne.

I denne forbindelse kan kunsten og kulturen med dets “fortolkende paradigme” tilsyneladende tilbyde en alternativ vej ind i problemets kerne. “Kunst/kultur og naturvidenskab tilhører to forskellige paradigmer”, skriver Anita Jensen, postdoc. ved Videnscenter for kultur og sundhed på Aalborg Universitet: “[...] [M]ens kunst/kultur er placeret i det fortolkende paradigme [...], er naturvidenskaben karakteriseret ved et funktionalistisk perspektiv med en reduktionistisk tilgang [...]” (Jensen, 2017: 59).

Men hvad er det så mere præcist, som kunsten og kulturen bidrager med i forhold til denne problematik? Hvor er det, at de særlige kvaliteter ved kunsten og kulturen skal findes? Og hvordan positionerer kunsten og kulturen sig egentlig i forhold til både den sundhedsfremmende, men også den tværfaglige kontekst, som den bliver en del af? Dette vil jeg undersøge i indeværende speciale.

1.1. Problemformulering

Dette speciale har til formål at undersøge, 1) hvilke forståelser der er for litteraturen og den litterære praksis på tværs af fagligheder i projektet Tid til Læsning, samt 2) hvordan mødet mellem projektets forskellige fagspecifikke logikker er med til at understøtte eller underminere en fælles udvikling af projektet specifikt og feltet "kultur og sundhed" generelt.

Motivationen for dette fokus udspringer af en umiddelbar ubalance indenfor feltet, hvor "kulturen" og "sundheden", på trods af at indgå i en tværgående konstellation, ikke bliver behandlet på samme forståelsesmæssige og definatoriske plan. Tager man et kig på bare et udsnit af de publicerede artikler, som omhandler "kultur og sundhed", står det hurtigt klart, at der eksisterer en tydelig, og i mange tilfælde også helt enslydende, forståelse omkring "sundheden", mens samme afklaring langt fra gør sig gældende i forhold til "kulturen".

Når der tales "sundhed" i relation til "kultur og sundhed" tales der ikke om en hvilken som helst form for sundhed; der tales om mental sundhed, og der henvises som oftest til en definition udarbejdet af WHO, hvor mental sundhed defineres som "[...] a state of well-being in which the individual realizes his or her own abilities, can cope with the normal stresses of life, can work productively and fruitfully, and is able to make a contribution to his or her community" (WHO, 2004: 10). Denne definition er derfor også på mange måder konstituerende for dén grundforståelse, som omgiver hele feltet; det handler ikke blot om at helbrede eller formindske sygdom, det handler også om at motivere sundhed hos den enkelte til og for fællesskabets bedste.

I denne forbindelse er der dog et spørgsmål, som forbliver væsentligt mindre belyst. Dette er spørgsmålet om, hvordan vi i denne sundhedsfremmende kontekst kan eller skal forstå den kulturelle del af samarbejdet. For selvom det er tydeligt, at kunsten og de kulturelle aktiviteter anses for at kunne bidrage med nogle positive effekter i forhold til ovennævnte sundhedsforståelse, så står det langt mindre klart, hvordan og hvorfor dette er tilfældet. Jensen nævner kunstens/kulturens "fortolkningsparadigme" som en kvalitet, ligesom hun i en anden artikel, skrevet i samarbejde med Charlotte Bech Lau, ekstern lektor ved Center for Sundhedsfremmeforskning på Roskilde Universitet, påpeger, hvordan de anvendte kunstformer og kulturelle aktiviteter indenfor dette felt ofte indtager en "participatorisk" karakter (Lau og Jensen, 2017: 39). Hvorfor dette vægtes som kvaliteter, og

hvordan dette kan kobles til både interne og tværgående logikker, mangler der dog fortsat afklaring omkring.

Antagelsen i dette speciale er derfor, at der på nuværende tidspunkt eksisterer et reelt behov for at tydeliggøre, hvilken rolle kunsten og kulturen tillægges i forhold til feltets sundhedsfremmende kontekst, samt hvordan kunsten og kulturen positioneres heri. En sådan tydeliggørelse vil være både indsigtsgivende, men også helt nødvendig, i forhold til bedre at kunne forstå, hvilke særlige styrker og potentialer feltet råder over, samt hvordan man fremover kan sikre en både konstruktiv og bæredygtig udvikling af feltet.

Ligeledes er antagelsen, at en modsat manglende forståelse på nuværende tidspunkt udgør en reel udfordring for feltet, primært fordi et naturvidenskabeligt krav om evidens og målbarhed genererer en intern og gensidig, og også status-quo-bevarende, frustration blandt aktørerne i den tværgående praksis. En frustration der bygger på en uligevægtig magtfordeling i forhold til, hvem der får lov til at definere rammerne for disse tværgående projekter, men som også handler om en manglende forståelse for, hvordan kunsten reelt fungerer, virker og bidrager ind i feltets sundhedsfremmende kontekst.

Et større fokus på kunsten, frem for kun på sundheden, og et større fokus på kunstens særlige kvaliteter i lige netop denne sundhedsfremmende kontekst, vil derfor også kunne give os en langt bedre forståelse af, hvordan kunsten virker og fungerer i relation til sundhedsfremme, og hvilke særlige potentialer og muligheder, men også udfordringer og problemstillinger, man i forlængelse heraf bør have særligt øje for i fremtidige tværgående samarbejder mellem "kultur og sundhed".

1.2. Empirisk afsæt

Dette speciale tager sit empiriske afsæt i et kvalitativt casestudie af det kulturelle behandlingstilbud Tid til Læsning – et tværgående partnerskabsprojekt indgået mellem Læseforeningen i Aarhus, Region Midtjylland, fem midtjyske kommuner (Herning, Horsens, Ikast-Brande, Viborg og Holstebro) og Interacting Minds Centre på Aarhus Universitet (Tid til Læsning A).

Om Tid til Læsning

Tid til Læsning blev iværksat tilbage i 2016 som et pilotprojekt, der har til formål at afsøge mulighederne for en fremtidig forankring og implementering af kunstneriske og kulturelle aktiviteter som led i sundhedsfremmende behandling og rehabilitering. Projektet har særligt fokus på mental sundhedsfremme og henvender sig derfor også udelukkende til borgere i psykisk mistrivsel ramt af stress, angst og/eller depression. På Tid til Læsning's hjemmeside skriver de, hvordan der i de seneste år er kommet "stor fokus på de menneskelige og samfundsmæssige omkostninger ved psykisk mistrivsel", og hvordan der i forlængelse heraf er opstået "et øget behov for udvikling af nye interventions- og behandlingsformer" (Tid til Læsning B).

Rent praktisk er Tid til Læsning udformet som et visitationstilbud, der tilbyder borgere at deltage i et læsegrupperforløb én gang om ugen i alt 10 uger. Hver kommune har bidraget med to læsegrupper i foråret 2017, to i efteråret 2017 og to i foråret 2018 (Tid til læsning C). Borgerne visiteres i udgangspunktet gennem de fem kommuners sundhedscentre, hvor en tilknyttet sundhedskonsulent gennem en forsamtale vurderer, hvorvidt borgeren opfylder de formelle visitationskrav, samt hvorvidt vedkommende kunne have gavn af og lyst til at deltage i et læsegrupperforløb.

Selve læsegrupperne er blevet afholdt på de fem kommuners biblioteker, hvor udvalgte bibliotekarere har stået for at lede læsegrupperne ud fra metoden "guidet fælleslæsning" – en særlig metode udviklet af engelske The Reader Organisation, som Læseforeningen i deres danske pendant har taget til sig og arbejder ud fra (Læseforeningen B). Bibliotekarerne er i denne forbindelse alle blevet oplært som *læseguider* gennem et uddannelsesforløb varetaget og tilrettelagt af Læseforeningen.

Den guidede fælleslæsning er en metode karakteriseret ved at have et særligt socialt fokus på læseoplevelsen. Læsningen finder sted i selve læsegruppen, hvor læseguiden læser en kortere tekst – en novelle, et romanuddrag, et digt – højt for de øvrige deltagere. Undervejs i højtlesningen holdes der pauser, hvor deltagerne kan snakke om deres umiddelbare tanker omkring teksten, ligesom læsegruppens deltagere også kan vælge at overtage dele af den videre højtlesning, hvis lysten er til det. På denne måde diskuteres teksten løbende af og mellem deltagerne; altid med udgangspunkt i deltagerens umiddelbare tanker, og altid med fokus på den gensidige og anerkendende dialog (Ibid.).

Om den guidede fælleslæsning skriver Læseforeningen: “[...] [Der] bliver [...] mulighed for at dele al den umiddelbare undren og begejstring, der opstår, når man læser en tekst for første gang. Når vi taler om teksterne, er der heller ikke noget ”rigtigt svar”. Alt, hvad teksten får os til at tænke på eller føle, kan vi tale om” (Læseforeningen A).

Endvidere rummer Tid til Læsning en forskningsdel, varetaget af Interacting Minds Centre på Aarhus Universitet. Formålet har her været at forankre tilbuddet i evidensbaseret forskning – alt sammen med henblik på at sikre en fremtidig implementering af tilbuddet i sundhedssektoren (Tid til Læsning D).

1.2.1. Organisationsstruktur, aktørniveauer og fagligheder i Tid til Læsning

For at forstå de forskellige logikker, som optræder i Tid til Læsning, tilgås projektet ud fra et organisatorisk og systemisk perspektiv. Her er det muligt at inddele Tid til Læsning i fem overordnede aktørniveauer (se fig. 1). Disse niveauer tydeliggør, hvilke institutioner der indgår i det tværgående samarbejde:

- 1) Læseforeningen
- 2) Region Midtjylland
- 3) De fem kommuners biblioteker
- 4) De fem kommuners sundhedscentre
- 5) Interacting Minds Centre på Aarhus Universitet

Endvidere kan man indenfor disse fem niveauer lokalisere fire overordnede fagområder. Disse er:

- 1) Kulturformidling
- 2) Sundhedsfremme
- 3) Politik
- 4) Akademisk forskning

Tid til Læsning består af en styregruppe, hvori alle fem aktørniveauer og alle fire fagligheder er repræsenteret (se fig. 2).

1.2.2. Tid til Læsning som repræsentativ case

Tid til Læsning anses i dette speciale for at være en repræsentativ case, der er i stand til at give et specifikt indblik i, hvordan vi i bredere forstand kan forstå kunstens rolle i tværgående samarbejdsprojekter mellem "kultur og sundhed". Ligeledes anses casen for at kunne bidrage til et generelt billede af, hvilke potentialer, udfordringer og problematikker, der knytter sig til en tværfaglig og tværinstitutionel praksis som denne.

Tid til Læsning beskæftiger sig med én særlig kunstform – skønlitteraturen. Dette bevirker naturligvis, at undersøgelsen primært bliver en undersøgelse af litteraturens særegne kvaliteter og egenskaber, og altså ikke kunst som universalbegreb. Alligevel er det dog vurderingen, at Tid til Læsning i kraft af sin organisationsstruktur og brede palette af forskellige samarbejdspartnere, kan tjene som eksempel på nogle af de centrale forståelser og problemstillinger, som også mere overordnet kan siges at være på spil i et tværfagligt- og tværinstitutionelt koblingsprojekt mellem "kultur og sundhed".

Fig. 1. Organisationsoversigt over Tid til Læsning.

STYREGRUPPEN

LÆSEFORENINGEN

Mette Steenberg, Projektleder, Tid til Læsning

REGION MIDT

Mikkel Ottow, Kulturkonsulent, Regional Udvikling, Region Midt

INTERACTING MINDS CENTRE, AU

Anne Line Dalsgaard, Lektor i Antropologi, Aarhus Universitet

Nicolai Ladegaard, Seniorforsker, Risskov Universitetshospital

HERNING KOMMUNE

Ellen Aavad Holm, Sundhedskonsulent, Herning Kommune

Sara Jørgensen, Udviklingschef, Herning Bibliotekerne

HOLSTEBRO KOMMUNE

Inga Bøge, sundhedsfremme og -forebyggelseskonsulent, Holstebro bibliotek

Vita Debel, Leder af Læring og Udvikling, Holstebro Bibliotek

HORSENS KOMMUNE

Inge Kristiansen, Leder af Sund By, Horsens Kommune

Mona Lisa Rahbek, administrationschef, Horsens kommune

IKAST-BRANDE KOMMUNE

Martin Lundsgaard-Leth, Kultur- og Biblioteksleder, Ikast-Brande Bibliotek

Peter Thybo, Sundhedsinnovator, Ikast-Brande Kommune

VIBORG KOMMUNE

Lone Engel Wetsphall, Udviklingsleder, Viborg Bibliotek

Bente Dalsgaard, Sundheds- og forebyggelseskonsulent, Viborg Kommune

Fig. 2. Styregruppen i Tid til Læsning.

1.3. Specialets teoretiske ramme

Specialet er bygget op omkring to tilgange til litteratur- og kunstforståelsen i Tid til Læsning: 1) En tilgang, som bevidst indtager et konsensusperspektiv, hvor fælles forståelser omkring litteraturen og kunsten identificeres på tværs af aktørerne, og hvor projektets tværfaglige karakter derfor også til en vis udstrækning tilsidesættes, og 2) en tilgang der specifikt har fokus på projektets tværfaglige samarbejdspraksis, og som har til formål at undersøge, hvordan denne praksis har indvirkning på dén litteratur- og kunstforståelse, som overordnet set eksisterer i projektet, samt hvilke muligheder, men også udfordringer, denne tværfaglige praksis genererer for projektet, både i et nu- og fremtidigt perspektiv.

Undersøgelsen i dette speciale er drevet frem af en grundlæggende ambition om at få empirien i tale. Dette betyder derfor også, at det først og fremmest er empirien, som har været konstituerende for undersøgelsens endelige udtryk og ikke ambitionen om at ville udvikle på eller diskutere med teoretiske perspektiver i sig selv. Af samme grund optræder teoretiske perspektiver derfor også primært i det omfang, som de har kunnet bidrage med indsigt til de af empirien fremsatte forståelser og problemstillinger.

En essentiel del af denne undersøgelse er dog projektets tværfaglige karakter. Af samme grund har jeg derfor også fundet det vigtigt at tilbyde en teoretisk ramme for specialet, som med et specifikt fokus på denne tværfaglige karakter kan tydeliggøre, hvordan jeg som udgangspunkt positionerer de forskellige aktører og deres fagligheder i forhold til hinanden. I denne forbindelse præsenterer jeg indledningsvist Tid til Læsning gennem et systemteoretisk perspektiv hentet hos den tyske sociolog og systemteoretiker Niklas Luhmann. Luhmanns perspektiver vil på denne måde fungere som en overordnet ramme for undersøgelsen.

Helt overordnet er specialet på denne måde bygget op omkring et systemteoretisk skelet, samtidig med at der i løbet af undersøgelsen inddrages både æstetiske, filosofiske, sociologiske, litterære, kunstsociologiske, participatoriske og interdisciplinære perspektiver på litteratur- og kunstforståelsen i Tid til Læsning.

1.4. Specialets opbygning

- Kapitel 1:** Dette indledende kapitel præsenterer specialets emneområde og problemstilling, samt motiverne herfor. Derudover fremsættes specialets empiriske afsæt og teoretiske udgangspunkt.
- Kapitel 2:** Dette kapitel præsenterer de metodiske overvejelser, som er gået forud for selve undersøgelsen i forhold til indsamling og behandling af empiri, samt analysefokus og analysestrategi.
- Kapitel 3:** Specialets teoretiske ramme præsenteres med afsæt i systemteoretiske perspektiver hentet hos Niklas Luhmann. Det tværfaglige samarbejde i Tid til Læsning positioneres, og der tilbydes et overblik over den overordnede organisatoriske og systemiske struktur i projektet.
- Kapitel 4:** Dette kapitel tager form som en analytisk undersøgelse af aktørernes litteratur- og kunstforståelse i Tid til Læsning. Gennem et bevidst konsensusperspektiv identificeres fælles forståelser omkring litteraturen og kunsten blandt aktørerne. Kapitlet undersøger, 1) hvordan aktørerne forstår, klassificerer og definerer begrebet "litteratur", 2) hvordan aktørerne positionerer litteraturen i forhold til projektets sundhedsfremmende kontekst, 3) hvordan aktørerne i relation til ovenstående identificerer og italesætter litteraturens særegne kvaliteter, samt 4) hvilken rolle metoden – den guidede fælleslæsning – spiller for aktørernes samlede litteraturforståelse.
- Kapitel 5:** Dette kapitel tager form som en analytisk diskussion, hvor aktørernes fælles forståelser positioneres, undersøges og diskuteres i forhold til projektets tværfaglige karakter. Kapitlet undersøger, 1) hvilke muligheder og potentialer udformningen af det tværfaglige samarbejde i Tid til Læsning tilbyder til både litteratur- og kunstforståelsen og til projektet, og 2) hvilke underliggende problematikker, med særligt udgangspunkt i den

evaluerende praksis, samarbejdet også byder på, samt hvordan dette potentielt kan have stor betydning for en fremtidig udvikling (eller afvikling) af både dén litteratur- og kunstforståelse, som undersøgelsen har identificeret, samt for feltet som helhed.

Kapitel 6: Dette kapitel tilbyder med afsæt i undersøgelsen mulige fremtidspektiver i forhold til en videre forskning indenfor feltet “kultur og sundhed”.

Kapitel 7: Dette kapitel konkluderer på arbejdet med specialets problemformulering og tese.

2. Metodiske overvejelser

2.1. Analysefokus

I min undersøgelse af Tid til Læsning har jeg valgt udelukkende at fokusere på afsenderne af projektet og ikke på modtagerne. Dette har jeg gjort, fordi jeg har ønsket at undersøge, hvordan en tydeliggørelse af aktørernes litteratur- og kunstforståelse, samt deres forståelse af det tværfaglige samarbejde, kan give en bedre forståelse for de potentialer og udfordringer, som både præger Tid til Læsning specifikt, men også mere generelt tværgående projekter indenfor feltet "kultur og sundhed".

2.2. Indsamling af empiri

Jeg har valgt at udforme specialet som et interviewstudie, hvor jeg har foretaget semistrukturerede kvalitative interviews med seks aktører i Tid til Læsning. Disse aktører repræsenterer alle ét eller flere af de førnævnte aktørniveauer og udgør:

Mette Steenberg:	Læseforeningen og Aarhus Universitet (AU). Daglig leder i Læseforeningen og tilknyttet Interacting Minds Centre på Aarhus Universitet. Kulturformidling og akademisk forskning.
Mikkel Ottow:	Region Midtjylland. Kultur- og udviklingskonsulent. Kulturformidling og politik.
Martin Lundsgaard-Leth:	Ikast-Brande Kommune. Kultur- og biblioteksleder, Ikast-Brande Bibliotek. Kulturformidling.

- Anette Koue:** Viborg Kommune.
Bibliotekar, Viborg Bibliotekerne.
Kulturformidling.
- Peter Thybo:** Ikast-Brande kommune.
Sundhedsinnovator.
Sundhedsfremme.
- Bente Dalsgaard:** Viborg Kommune.
Sundheds- og forebyggelseskonsulent, Sundhedscenter Viborg.
Sundhedsfremme.

Disse informanter bidrager alle til undersøgelsen i kraft af deres faglige baggrund og deres rolle i Tid til Læsning. Formålet med denne udvælgelsesproces har været at få repræsentanter fra alle de forskellige fagligheder og institutioner i Tid til Læsning i tale og derigennem få inddraget et så repræsentativt udsnit af det tværfaglige samarbejde som muligt.

Daglig leder i Læseforeningen og forsker ved Interacting Minds Centre på Aarhus Universitet, Mette Steenberg, samt kultur- og udviklingskonsulent i Region Midtjylland, Mikkel Ottow, er begge blevet kontaktet i kraft af deres institutionelle tilknytning til hhv. Læseforeningen, Aarhus Universitet og Region Midtjylland.

De resterende fire er derimod primært blevet kontaktet i kraft af deres faglige baggrund indenfor hhv. kultur- og sundhedsområdet. Endvidere er jeg blevet informeret i min udvælgelsesproces undervejs, da jeg på opfordring fra både Mikkel Ottow og kultur- og biblioteksleder ved Ikast-Brande Bibliotek, Martin Lundsgaard-Leth, valgte at tage kontakt til sundhedsinnovator i Ikast-Brande Kommune, Peter Thybo.

Jeg har i min undersøgelse kun inddraget repræsentanter fra to ud af de i alt fem kommuner, som indgår i projektet. Disse to kommuner er Ikast-Brande og Viborg Kommune. Dette har naturligvis konsekvenser for undersøgelsens udfald og rummer både fordele og ulemper. En klar fordel har været, at jeg ved at tale med to repræsentanter indenfor hhv. det kulturelle og det sundhedsfaglige område i hver af kommunerne, har været i stand til at få et indblik i nogle af de processer og begivenheder, som har præget udfaldet og forståelsen af

det tværgående samarbejde i projektet. Omvendt kan man argumentere for, at jeg bevidst har udelukket en stor del af projektets aktører, og dermed også bevidst har undladt at lade alle aspekter af projektet komme til orde. Da mit fokus i udvælgelsesprocessen primært har været på de adspurgte informanternes faglige baggrund og på deres forståelse af projektet i kraft af denne, har jeg dog alligevel vurderet, at fordelene ved netop denne form for udvælgelsesproces vægtede højere end ulemperne.

Interviewsene har alle haft en varighed på ca. en time, og de er alle foretaget som telefoninterviews, på nær interviewet med Mette Steenberg, som fandt sted på Godsbanen i Aarhus. Det er i denne forbindelse vigtigt at gøre sig klart, at et telefoninterview naturligt udelukker den nonverbale kommunikation, som altid finder sted, når mennesker taler sammen ansigt til ansigt, og som potentielt kan have stor betydning for en dybere forståelse af det udtalte. Steinar Kvale og Svend Brinkmann (2009) taler i denne forbindelse om den 'interpersonelle dynamik', og beskriver, hvordan "den direkte interviewsituation, hvor den interviewedes stemme og ansigts- og kropsudtryk ledsager udsagnene, giver en mere nuanceret adgang til interviewpersonens meninger, end de transskriberede tekster vil gøre senere hen" (Kvale og Brinkmann, 2009: 150).

Dette har derfor igen været en afvejningssag fra min side, hvor jeg alligevel vurderede, at tematikken omkring mine interviews ikke nødvendigvis krævede et møde i fysisk form. Dette fordi det tematiske fokus for mine interviews tog udgangspunkt i informanternes professionelle virke, og altså ikke omhandlede personlige, og måske også mere sårbare, emner, som ville have draget fordel af et personligt møde. Ligeledes vidste jeg på forhånd, at jeg i min analyse af de forskellige interviews udelukkende ville have fokus på det udtalte – en meningsanalyse (Ibid.: 219) – og altså ikke på betydningen af informanternes fysiske og sociale omgivelser herfor.

2.3. Forberedelse og praksis

Jeg har i min undersøgelse valgt at benytte mig af det kvalitative interviewstudie som empirisk forskningsmetode. Dette fordi jeg har ønsket at blive klogere på, hvordan de forskellige aktører i Tid til Læsning oplever og forstår litteraturens rolle i projektet, samt hvilke aspekter af den litterære og kunstneriske praksis de lægger vægt på som værende særligt væsentlige. I denne henseende er det semistrukturerede kvalitative livsverdensinter-

view velegnet, da det er en interviewform, der “søger at indhente beskrivelser af interviewpersonens livsverden med henblik på at fortolke betydningen af de beskrevne fænomener” (Ibid.: 45). Denne form for interview indebærer med Kvale og Brinkmanns ord en “særlig tilgang og teknik”: “Det er semistruktureret [...] [og] [d]et udføres i overensstemmelse med en interviewguide [...]. Interviewet bliver i almindelighed transskriberet, og den skrevne tekst og lydoptagelsen udgør tilsammen det materiale, der gøres til genstand for den efterfølgende meningsanalyse” (Ibid.: 45-46).

I overensstemmelse med ovenstående valgte jeg også at udarbejde en interviewguide, som interviewsene kunne tage afsæt i (se bilag 7). Min interviewguide tager udgangspunkt i Kvale og Brinkmanns model for en interviewguide opdelt i hhv. forsknings- og interviewspørgsmål (Ibid.: 153). Denne form for interviewguide har til formål på den ene side at opstille tematiske, teoretiske og abstrakte forskningsspørgsmål, der er forankrede i teoretisk viden omkring fænomenet, og som er tiltænkt forskeren, og på den anden side korte, simple og kontekstsituerede interviewspørgsmål, som er tiltænkt informanten, og som har til formål at “udløse spontane beskrivelser fra interviewpersonens side omkring det oplevede fænomen” (Ibid.).

Jeg har i denne forbindelse arbejdet ud fra en abduktiv metode, hvor jeg gennem dels en deduktiv, dels en induktiv, tilgang hhv. har struktureret interviewguiden ud fra forskellige hypoteser omkring fænomenets problemstillinger, som alle er forankret i teoretisk viden (Ibid.: 127), samt tilladt min undersøgelsesproces og mit analysefokus at udvikle sig sammen med og i kraft af den gradvise indsamling af det empiriske materiale (Ibid.: 127).

Jeg har optaget alle interviews som lydfiler og efterfølgende transskriberet dem med henblik på en meningsanalyse. Jeg har ordret nedskrevet det, som informanterne udtaler, samt medtaget pauser i talestrømmen (markeret med ..), latter (markeret med (griner)), og ekstraordinært tydelige betoning (markeret med VERSALER).

2.4. Analysestrategi

I min analyse af det empiriske materiale har jeg foretaget en meningsanalyse, hvor jeg har fokuseret på at finde frem til og udtrække meningen af informanternes udtalelser (Ibid. 223). Jeg har i denne forbindelse fokuseret primært på meningsfortolkning, hvor jeg har foretaget en "dybere og mere kritisk" fortolkning af det udtalte (Ibid.: 230). Denne form for analyse er endvidere blevet ledsaget af en teoretisk læsning, hvor jeg gennem forskellige teoretiske perspektiver har forsøgt at nuancere og udvide forståelsen af de forskellige analysepunkter, som jeg har udledt af de forskellige interviews (Ibid.: 264).

Forud og løbende med analysen har jeg kodet materialet for centrale tematikker og nøgleord (Kvale, 2007: 105). I denne henseende har jeg inddelt det empiriske materiale i to kategorier, som tager udgangspunkt i specialets problemformulering og tese. Disse to kategorier er: 1) Aktørernes litteratur- og kunstforståelse, og 2) aktørernes italesættelse og forståelse af det tværfaglige samarbejde.

I forhold til førstnævnte har jeg identificeret tre centrale nøgleord, som optræder hyppigt i samtlige seks interviews, og som alle aktørerne i vid udstrækning taler både ind i og ud fra. Disse ord er: *Refleksion, mening og fællesskab*. Endvidere har jeg i denne forbindelse identificeret tre centrale tematikker, som ligeledes optræder hyppigt hos aktørerne. Disse tematikker er: *Kunsten som menneskeligt og socialt dannelsesorgan, demokratisering af kunsten og deltagelseskultur*. Disse ord og tematikker har tilsammen dannet grundlag for analysens første del; undersøgelsen af de fælles forståelser, som aktørerne i Tid til Læsning i vid udstrækning alle deler og taler ind i.

I forhold til aktørernes italesættelse og forståelse af det tværfaglige samarbejde har jeg endvidere identificeret to centrale problemstillinger. Disse er: 1) Den tværgående praksis i Tid til Læsning indtager grundlæggende en konstruktiv karakter, som rummer potentialet for en fremtidig bæredygtig udvikling. 2) Den evaluerende praksis i Tid til Læsning udgør et underliggende konflikt punkt, som bevirker, at både den kunstneriske og sundhedsfremmende praksis i projektet er i fare for at blive både misforstået og undertrykt.

Jeg har altså på denne måde valgt en analysestrategi, hvor jeg indledningsvist har struktureret og indsnævret analysepunkterne med afsæt i specialets problemformulering og tese, samtidig med, at det empiriske materiale naturligvis også har informeret analyseprocessen den anden vej rundt.

3. Tid til Læsning i en systemteoretisk ramme

3.1. Hvorfor systemteori?

I et tværfagligt projekt som Tid til Læsning, hvor mange forskellige aktører med forskellige faglige og institutionelle ståsteder er i spil, kan det være nødvendigt at skabe en indledende forståelsesramme, hvorigennem projektets tværgående karakter både kan komme til udtryk, men også indtage en mere overskuelig form. En sådan forståelsesramme bliver i dette speciale skabt med afsæt i systemteoretiske perspektiver hentet hos den tyske sociolog Niklas Luhmann.

Luhmanns systemteori kan med sit fokus på intern og tværgående kommunikation i og mellem sociale systemer skabe en ramme omkring undersøgelsen i dette speciale, hvor de enkelte aktører både positioneres i forhold til deres respektive fagligheder og institutionelle tilknytninger, samt i forhold til hinandens.

Kapitlet tager form som et redegørende kapitel, der gennem en introduktion til relevante systemteoretiske perspektiver har til formål dels at skabe et indledende overblik over de strukturelle og kommunikative forhold i Tid til Læsning, dels at tilbyde et begrebsapparat til undersøgelsens videre forløb.

3.2. Niklas Luhmanns systemteori – en introduktion

Niklas Luhmanns systemteori er med den norske sociologiprofessor Roar Hagens ord en meget "abstrakt og kompleks" teori (Hagen, 1996: 346). Ikke desto mindre kan den dog 'koges ned' til to centrale hovedformål: Den er 1) en sociologisk teori, som forsøger at sige noget generelt og almengyldigt om det moderne samfund, og 2) en teori, som meget specifikt forsøger at indfange det karakteristiske ved kommunikationen i det moderne samfund (Ibid.). Hagen skriver:

[...] Luhmann was working on a comprehensive theory of modern society. The modern cannot be defined with regard to only

one of its functional domains. It cannot be described as a civil society with dichotomies like capitalism versus socialism, or as a technological-scientific system. Modern society is a *functionally differentiated system* (Ibid.).

Hvad Hagen påpeger her er, at det moderne samfund ifølge Luhmann har udviklet sig til at blive et overordentlig komplekst samfund – så komplekst, at det ikke længere er muligt at definere eller forstå samfundet ud fra kun ét magtcentrum eller ét ‘epicenter’. “There is no foundation upon which everything rests”, skriver Hagen og uddyber: “[N]o place from which to see the world in its total complexity. Any observation becomes possible only by relating something to something else, that is, by way of a system that reduces complexity” (Ibid.: 350).

I forlængelse heraf definerer Luhmann derfor det moderne samfund som et funktionelt differentieret samfund, der består af en række forskellige sociale funktionssystemer. Alle disse systemer udfylder hver deres specifikke funktion i samfundet og har som hovedformål at reducere den samlede kompleksitet, som samfundet overordnet set består af. “Differentiering er [...] ikke blot *øgning* af kompleksitet; den muliggør også nye former for *reduktion* af kompleksitet”, skriver Luhmann i sit hovedværk *Sociale systemer – grundrids til en almen teori* (2000) og uddyber: “Ethvert delsystem overtager, hvis man kan sige det sådan, en del af den samlede kompleksitet, idet det kun orienterer sig mod sin egen system/omverdens-difference, og med den rekonstruerer det det samlede system for sig selv” (Luhmann, 2000a: 68, 235).

Kendetegnende for Luhmanns teori er i denne henseende, at alle disse funktionssystemer ikke består af individer, sådan som sociologiske teorier ellers ofte antager, men derimod af kommunikation. Dette betyder dog ikke, at Luhmann ikke anerkender individer som værende en vigtig del af samfundet, blot at de i hans optik ikke udgør samfundet, ligesom de heller ikke sikrer dets opretholdelse. Det gør derimod kommunikation.

I denne forbindelse skelner Luhmann mellem system og omverden: Man er som individ ikke en del af selve systemet, men derimod af dets omverden. Af samme grund betegner Luhmann derfor også de sociale funktionssystemer som autonome og autopoietiske – begreber han henter fra biologien, hvor autopoiesis omhandler ‘den levendes celle reproduktion af sig selv’ (Hagen, 1996: 351). Dette betyder derfor, at systemerne, via kommunika-

tion, er både selvbestemmende og selvopretholdende. Endvidere er de operativt lukkede, hvilket betyder, at de på én gang er både afgrænset fra, men også åbne overfor, deres omverden. Ved at foretage en tydelig distinktion mellem sig selv og sin omverden er systemet lukket; det selekterer i, hvad der er meningsfuldt for systemet at kommunikere om. Samtidig er det åbent i den forstand, at denne distinktion muliggør interaktion mellem systemerne; ved at gøre kommunikationen meningsfuld internt i systemerne åbnes der også op for, at systemerne på meningsfuld (og overskuelig) vis kan kommunikere med og om hinanden. Som Luhmann skriver: "Differentiation simplifies communication and therefore paves the way for complex interaction" (Luhmann, 2000a: 348, 349).

Vigtigt at forstå i denne sammenhæng er altså, at man som individ ikke kan *være* selve systemet, men at man via sproget tilkobler sig systemernes meningsfulde kommunikation – de såkaldte 'selvreferentielle koder'. Disse koder udgør en særlig måde at iagttage omverdenen på – en iagttagelse som naturligt forudsætter, at man samtidig også udelukker en lang række andre potentielt mulige iagttagelser. Som Hagen skriver: "It is impossible to communicate about everything at the same time, and every actual communication is a selection that reduces complexity" (Hagen, 1996: 350). Han uddyber endvidere:

But any selection or choice is, in the light of the unrealized possibilities, *contingent* – it could always have been different. [...] It is nevertheless impossible *not* to make choices. [...] As soon as something happens or is decided, simultaneously a limit is set to what fits in with this, and so begins a history of adaptation to the possibilities that remain open (Ibid.: 351).

Med dette for øje – at vi aldrig kan kommunikere om alt på én gang, men derimod *må* selektere – bliver systemteorien en interessant indgangsvinkel til en dybere forståelse af de underliggende logikker og dynamikker, som konstituerer både de enkelte forståelser og den tværfaglige kommunikation i Tid til Læsning. Et første skridt kan i denne henseende være at identificere de forskellige funktionssystemer, som overordnet set er på spil i Tid til Læsning, for derefter forholde sig til, hvordan de overordnet set iagttager og kommunikerer med og om sin omverden.

3.3. De sociale systemer i Tid til Læsning

Kigger man på Tid til Læsning i en 'Luhmannsk' optik er der helt overordnet fire funktions-systemer i spil. Disse er:

- 1) Sundhedssystemet
- 2) Kunstsystemet
- 3) Det politiske system
- 4) Det videnskabelige system

Disse systemer adskiller sig alle fra hinanden i kraft af deres respektive kommunikationskoder; deres iagttagelse af verden. Kendetegnende for disse koder er, at de inddeler deres kommunikation i et binært forhold mellem det systemet efterstræber, og det systemet ikke efterstræber – en såkaldt positiv og negativ værdi (Luhmann, 2000a: 509). Endvidere opererer hvert system gennem et såkaldt 'symbolsk genrealiseret medie'. Ved at konstruere særlige symboler gør systemet det nemmere at skabe transaktioner og kommunikere med udgangspunkt i sin særlige kode. Mediet er derfor med andre ord dét eller de symboler, hvorigennem koden tydeligt kommer til udtryk (Ibid.: 203).

Lad os kigge på nogle eksempler med udgangspunkt i de sociale systemer, som optræder i Tid til Læsning. Starter vi med det første system, sundhedssystemet, er dette system udelukkende optaget af det syge menneske. Eller rettere; at gøre det syge menneske rask. Den selvreferentielle kode for sundhedssystemet hedder dermed syg/rask, og er en kode, som kommunikeres gennem mediet 'behandling'. Ved at behandle den syge patient gennem forskellige behandlingsformer kan systemet opnå dén funktion, som det efterstræber at udfylde i samfundet: At helbrede det syge menneske. På denne måde kan man derfor også sige, at det raske menneske, paradoksalt nok, ikke i sig selv har særlig relevans for sundhedssystemet. Når en syg patient først er blevet rask kan vedkommende ikke længere gøres til genstand for relevant kommunikation i sundhedssystemet. Som sociolog Morten Knudsen skriver:

[...] [M]edicinen orienterer sig efter den negativt vurderede side; nemlig sygdom. [...] Det er behandlingen af syge og ikke af sunde,

som fører til systemdannelse. [...] Der knyttes an til symptomer, diagnoser, hidtidige behandlinger – dvs. forhold, som er relateret til sygdomssiden. Sundhed reflekterer det, som mangler, når man er syg [...]” (Knudsen, 2008: 23).

Kigger vi på det næste system i rækken, kunstsystemet, kommunikerer dette system, lidt forsimplet, i koden kunst/ikke kunst (Ibid.: 22). Dette betyder, at al relevant kommunikation indenfor kunstsystemets regi udspringer af, hvorvidt noget kan defineres som kunst eller ikke kunst. Mediet hvorigennem denne kommunikation motiveres er ‘det kunstneriske værk’. Som Luhmann skriver: “If art with all its forms is seen as a social system and one asks about the elements of which this system consists, one is led to individual works of art. We could therefore suppose: art consists of works of art and what a work of art is is determined by art” (Luhmann, 1985: 6).

Når jeg skriver, at denne udlægning er noget forsimplet, så skyldes det dog, at kunstsystemet ifølge Luhmann er et af de eneste systemer i samfundet, som på mange måder modsætter sig ideen om at have en klar samfundsfunction. Kunst er, præcis som alle andre systemer, et separat funktionssystem i samfundet, men det adskiller sig alligevel markant fra de andre ved at være centreret omkring dels en autonom formålsløshed, dels et konstant fokus på kompleksitetsforøgelse. I Luhmanns optik bliver kunstens primære funktion derfor også et spørgsmål om provokation, refleksion og i sidste ende kommunikation; ved hele tiden at provokere og reflektere over grænserne for meningsfuld kommunikation bliver systemets funktion ikke at reducere, men derimod konstant at udfordre og øge, samfundets samlede kompleksitet – en kompleksitet som i sidste ende både udgøres af og forsimples gennem kommunikation:

[...] [T]he work of art is separated from the world of useful or dangerous things. It seems to be made specifically in order to provoke communication. It is not a question of a sum of isolated pleasures to be attained, but a socially arrived-at judgement which has no other meaning beyond itself. In art, one could almost say, communication becomes its own purpose, to use a problematic concept (Ibid.: 7).

Dette betyder derfor, at kunstsystemets kommunikation centrerer sig omkring netop grænserne for denne kommunikation. Som Luhmann skriver; kunstens funktion bliver, gennem et refleksivt og sanseerfarende fokus, at kommunikere omkring dét, som i principet ikke kan kommunikeres om: "The function of art would then consist in integrating what is in principle incommunicable – namely, perception – into the communication network of society" (Luhmann, 2000b: 139, 141).

Bevæger vi os videre til det politiske system handler al relevant kommunikation i denne henseende om at producere kollektivt bindende beslutninger for samfundet. 'Magt' bliver dermed et væsentligt medie for det politiske system; det er fordelingen af magt, som enten muliggør eller ikke muliggør, at beslutninger kan aktiveres som værende kollektivt bindende: "In politics, one wants to ensure, via collectively binding decisions, that others are bound by such decisions, even if they did not consent or are in no position to retract their consent" (Ibid.: 140). Koden for det politiske system bliver i denne forbindelse leder/ledede, eller i mere konkrete politiske termer: Regering/opposition (Knudsen, 2008: 22). I en enhver magtrelation er der én eller flere der leder, og én eller flere der bliver ledt. For det politiske system, hvis funktion det er at træffe kollektivt bindende beslutninger, vil det efterstræbelsesværdige ideal, og dét som al kommunikation i sidste ende centrerer sig omkring, derfor også altid være at 'have magten til at lede'.

Som det sidste system, der optræder i Tid til Læsning, finder vi det videnskabelige system. Dette system har som sin funktion at kommunikere omkring sand og usand viden i samfundet. Koden for det videnskabelige system bliver dermed sand/usand, og systemet opererer gennem mediet 'videnskabelige programmer' (teorier, metoder, etc.). Funktionen for dette system bliver at aktualisere og synliggøre endnu uopdagede sandheder eller usandheder med det formål at udvikle viden og derigennem også skabe grundlag for fremtidige forbindelser og forståelser i samfundet. Som Luhmann skriver: "A differentiated science focuses on research and on actualizing as yet unknown truths or untruths for the sake of structuring the realm of possible propositions by means of the true/untrue code [...]" (Luhmann, 2000b: 140). Han uddyber endvidere: "At the same time, science treats currently improbable or rejected perspectives as a reservoir for findings that may turn out to be tenable after all" (Ibid.).

Med dette systemteoretiske perspektiv bliver det altså hermed tydeligt, at kommunikation, både generelt i samfundet, men også internt i Tid til Læsning, ikke *bare* er kommunikation. Kommunikation er derimod betinget af konstante selektioner, distinktioner og iagttagelser, som knytter sig til særlige logikker, som så igen betinger et særligt iagttagelsesperspektiv i forhold til verden. Spørgsmålet bliver dog så nu, hvordan systemerne på trods af deres lukkethed alligevel kan åbne sig mod verden og indgå i tværgående interaktioner med hinanden. Og med hvilke konsekvenser til følge. Her kommer begrebet 'strukturelle koblinger' ind som et teoretisk værktøj.

3.4. Den tværgående kommunikation mellem systemer

Med afsæt i sundhedssystemet beskriver Morten Knudsen, hvordan alle systemer kan kommunikere om alt, men at kommunikationen, og særligt hvad der lægges vægt på i denne kommunikation, vil variere betydeligt fra system til system:

At syge kun kan blive til patienter med et behandlingsbehov i sygdomssystemet betyder ikke, at syge og sygdom ikke kan gøres til tema i andre funktionssystemer. I økonomien kan den syge blive en udgift, eller en mulig indtægt som kunde i forhold til sundhedsprodukter, i retten kan den syge blive et retssubjekt, der søger erstatning for den evt. påførte sygdom, i det videnskabelige system kan den syge blive et interessant tilfælde [...] osv. (Knudsen, 2008: 22, 23).

I forlængelse heraf beskriver Knudsen endvidere, hvordan et system, i mangel på en tilstrækkelig dækkende kommunikationskode, kan være nødt til at trække på andre koder og dermed foretage en såkaldt strukturel kobling mellem sig selv og andre delsystemer: “[...] [N]år man i en sygdomskode ikke kan lave en bevægelse fra syg mod rask, er det en mulighed at begynde at kommunikere om sygdommen i andre koder: Fx i en pædagogisk kode, hvor det handler om at lære at leve med sygdom. [...]” (Ibid.: 23).

Hvad Knudsen peger på her er altså, at disse strukturelle koblinger bliver en måde for systemerne at kommunikere om og med hinanden på, men uden at de af denne grund

forlader deres autonome natur – det er fortsat deres respektive kode, som fungerer som udgangspunkt for selve kommunikationen.

Hos Luhmann er de strukturelle koblinger endvidere betinget af sprog – det er via sproget, og altså dermed også via individer, at de strukturelle koblinger finder sted. Det er altså som sådan ikke systemerne, der kobler sig til hinanden, men derimod de individer, de *bevidstheder*, som er koblet til systemerne. Luhmann forklarer: “[...] [V]i [kan] slutte, at samfundet kun danner kobling med omverdenen gennem bevidstheden, og at der dermed ikke eksisterer nogen fysisk, kemisk, og heller ikke rent biologisk påvirkning af samfundsmæssig kommunikation. Alt må nødvendigvis ledes gennem kommunikationens smalle nåleøje” (Luhmann, 2007: 115).

De strukturelle koblinger skal dermed forstås som de koblinger, som, via sproget, muliggør interaktion mellem systemerne. En interaktion som konstant finder sted, på et utal af måder, og som både kan afstedkomme konstruktive eller mere konfliktfyldte konstellationer. Blandt de konstruktive kan nævnes de interaktioner, hvor individer indenfor systemerne trækker på andre systemkoder for derigennem bedre at kunne indfange eller håndtere en problemstilling internt i systemet selv. Blandt de mere konfliktfyldte kan nævnes de interaktioner, hvor ét system meget tydeligt, og til gene for et eller flere øvrige systemer, dominerer i sin kommunikation, eller hvor ét system yder en service – eller *performer* – for ét eller flere andre systemer på en måde, hvor det ikke længere kan opretholde sin egen kommunikative autonomi.

Luhmann taler i denne henseende om de strukturelle koblinger som en ‘aktivering’ eller ‘forstyrrelse’ af systemerne, hvor den konstante påvirkning bevirker, at systemet også konstant må forholde sig til sin egen selvreferentialitet; hvordan iagttager systemet sig selv i forhold til sin omverden? Hvor går grænsen mellem relevant og irrelevant kommunikation? Og betragter systemet fortsat sin kommunikation, i relationen med de andre systemer, som meningsfuld, eller må systemet revurdere sig selv – foretage en såkaldt ‘re-entry’ (Ibid: 77) – i forhold til sin distinktion mellem sig selv og omverdenen?

Luhmann skriver: “De strukturelle koblinger determinerer ikke systemets tilstand. De forsyner kun systemet med forstyrrelser [...]. [...] Jeg foretrækker udtrykkene ‘irritation’, ‘sansepåvirkning’ eller, betragtet fra systemets synsvinkel, ‘resonansevne’. Systemet aktiveres via strukturel kobling” (Luhmann, 2007: 116). Han uddyber endvidere:

Forstyrrelse er [...] ensbetydende med at sætte en informationsbearbejdningsproces i gang, som kan håndteres operativt i systemet, fx klares i bevidstheden gennem overvejelser eller omdirigering af iagttagelsen til forstyrrelsesstedet eller behandles kommunikativt i kommunikationen. Man spørger tilbage, man tematiserer en forstyrrelse. Man advarer andre, oversætter altså det, som kan formuleres verbalt i systemet, selv om det ikke dukker op i omverdenen som ord, til en systemproces, der ikke kan garantere nogle resultater, men som dog trods alt tilbyder muligheder for at sætte systemet i gang og holde det i gang (Ibid.: 118).

På denne måde bliver de strukturelle koblinger altså noget, som hele tiden finder sted, og som derfor også på sin vis kan siges at udgøre selve samfundet; det er gennem de strukturelle koblinger, at samfundet reelt fungerer, og at al kommunikation rent praktisk finder sted. For de enkelte systemer bliver de strukturelle koblinger dog også en måde både at aktivere og konstant genaktivere sig selv på. Ved at indgå i kommunikative relationer med omverdenen bliver systemerne konstant tvunget til enten at konfirmere eller re-konfirmere deres eget selektive iagttagelsesperspektiv i forhold til de påvirkninger og forstyrrelser, som de udsættes for.

I forhold til en videre analyse af litteratur- og kunstforståelsen i Tid til Læsning kan disse systemteoretiske perspektiver bidrage til en forståelse af dels, hvordan de respektive faglige og institutionelle logikker kan være medkonstituerende for aktørernes forståelser, dels hvilke muligheder, men også udfordringer, projektets tværfaglige kommunikation både rummer og står overfor.

Som nævnt tidligere vil systemteorien derfor fungere som en ydre forståelsesramme for specialets videre forløb – en ramme hvis formål er løbende at bidrage til en positionering og kontekstualisering af aktørernes udtalelser. Ikke desto mindre vil jeg dog efter denne introduktion lade det systemteoretiske perspektiv ligge for en stund og i stedet tilgå følgende analyse af aktørernes litteratur- og kunstforståelse i et langt mere helhedsorienteret og bevidst indtaget konsensusperspektiv.

4. Litteraturen som kunstform:

Fælles forståelser i Tid til Læsning

I dette analysekapitel undersøger jeg, hvordan de forskellige aktører i Tid til Læsning opfatter og italesætter litteraturens rolle. Jeg fokuserer i denne henseende på de fælles grundforståelser, som alle aktørerne, på trods af indbyrdes forskelligheder og faglige ståsteder, synes at være relativt enige om. Særligt én forestilling fremstår i denne forbindelse som en gennemgribende fælles overbevisning blandt aktørerne. Dette er forestillingen om litteraturen som en *aktivistisk dannelses- og forandringsskabende aktør*, der formår at facilitere *meningsgivende sociale fællesskaber* – fællesskaber som alle aktørerne opfatter som selveste “primus motoren” for udviklingen af dén mentale sundhed, som projektet helt grundæggende er sat i søen for at fremme.

Jeg indtager altså på denne måde et konsensusperspektiv, hvor jeg bevidst kigger på de fælles forståelser, som forener aktørerne, og hvor projektet derfor også kommer til at fremstå som en sammenstøbt helhed fremfor et multifacetteret, og til tider også konfliktende og kontrastfyldt, samarbejde.

Hovedambitionen i dette kapitel er at undersøge, 1) hvordan litteraturen helt grundlæggende opfattes og vurderes på tværs af de forskellige aktører i Tid til Læsning, samt 2) hvor og på hvilken måde litteraturens kvaliteter og potentialer ifølge aktørerne skal findes, både i forhold til litteraturen selv og i forhold til projektets specifikke sundhedsfremmende karakter.

Kapitlet udgøres af fire underkapitler, der gennem en opbyggelig struktur undersøger, 1) hvordan aktørerne i Tid til Læsning forstår og definerer begrebet “litteratur”, 2) hvordan aktørerne anskuer litteraturen og projektets læsegruppepraksis i forhold til projektets sundhedsfremmende karakter, 3) hvilke særlige, og iboende, kvaliteter aktørerne tillægger litteraturen som kunstform, og 4) hvilken rolle metoden – den guidede fælleslæsning – spiller for den samlede litteraturforståelse i Tid til Læsning.

4.1. Hvad er "litteratur"?

I deres Luhmann-inspirerede undersøgelse af sundhedssystemet stiller sociologerne Morten Knudsen og Werner Vogd det indledende spørgsmål: "What is a patient?" (Knudsen og Vogd, 2014: 1). Dette er et relativt simpelt spørgsmål, som temmelig nemt burde kunne besvares. Og så alligevel ikke. For som Knudsen og Vogd siger, så er svaret på et sådan spørgsmål aldrig helt så umiddelbart, som man skulle tro; det afhænger i høj grad af øjnene, som ser, og logikkerne, som taler (Ibid.). Og selvom Knudsen og Vogd i denne sammenhæng indtager et systemteoretisk perspektiv, et perspektiv som jeg netop har proklameret, at jeg nu for en stund lader ligge, så vil jeg alligevel stille samme spørgsmål som indledning til min undersøgelse, blot med et lidt andet fortegn: Hvad er litteratur?

Den afgørende forskel mellem min og deres indgangsvinkel er dog, at hvor Knudsen og Vogd ønsker at tydeliggøre en mangfoldighed af betydningsdannelser, ønsker jeg i stedet at nærme mig en indledende konsensusramme omkring litteraturforståelsen i Tid til Læsning. Ikke fordi jeg ikke har øje for de mange forskellige betydningsdannelser, som det samme ord eller begreb kan generere i forskellige kontekster, men fordi en sådan indledende ramme i denne undersøgelse er nødvendig – alene af den grund, at det både er svært, men også uholdbart, at ville afgøre betydningen af noget, som man ikke først har defineret grundessensen af.

Dette er en problematik, som også Eleonora Belfiore og Oliver Bennett er stødt på i deres arbejde med "kunstens sociale værdi" (2009): "[...] [I]n many public pronouncements about the value of the arts, which impact studies have so often been designed to shore up, it is wrongly assumed that there is a common understanding of what the arts may be taken to represent" (Belfiore og Bennett, 2009: 18). Det er altså derfor nødvendigt også for denne undersøgelse først at stille ét afgørende grundspørgsmål: Hvad forstår aktørerne i Tid til Læsning ved begrebet "litteratur"? Og med dette spørgsmål også et underspørgsmål: Hvilke særlige forestillinger omkring litteraturen får lov til at udfolde sig indenfor projektets rammer?

En central pointe i denne sammenhæng er dog, at det med denne undersøgelse ikke er ambitionen at afgøre, hvordan man overordnet set kan definere "litteratur" som begreb, men derimod at tydeliggøre, hvordan aktørerne i Tid til Læsning definerer, klassificerer og forstår "litteratur" indenfor rammerne af dette specifikke projekt.

4.1.1. Litteraturen specifikt og generelt

I forsøget på at skabe en konsensusramme omkring litteraturforståelsen i Tid til Læsning er der særligt én ting, som er nødvendig at have for øje. Dette er, at det langt fra er alle aktørerne, som forholder sig lige indgående eller reflekteret til, hvad der kan siges at udgøre "litteraturens natur" – altså hvad litteraturen *er*, frem for hvad den *gør*.

For de i projektet som ikke i kraft af deres faglighed har et naturligt kendskab til, eller som ikke til daglig beskæftiger sig indgående med, litteratur, kan man hurtigt få indtrykket af, at litteraturen er noget som "bare er", og at "litteratur" uden problemer kan sidestilles med de langt mere vidt favnende begreber "kunst og kultur". Eller med andre ord; at der, præcis som Belfiore og Bennett påpeger, eksisterer en grundidé om, at vi alle i forvejen ved, hvad "litteratur" er, og at det derfor heller ikke er noget, som vi behøver at diskutere eller reflektere videre over.

Denne forestilling kommer naturligt nok tydeligst til udtryk hos de sundhedsfaglige aktører, sundhedsinnovator Peter Thybo og sundheds- og forebyggelseskonsulent Bente Dalsgaard, samt til en vis grad hos kulturkonsulent Mikkel Ottow. Fælles for dem alle er her, at de i langt højere grad virker til at have fokus på andre aspekter af projektet; fx de fællesskabs- og sundhedsfremmende effekter af fælleslæsningen. Hos Thybo og Dalsgaard kommer dette primært til udtryk som et fravær af samtale, – det var ikke dét, som i deres optik var vigtigt at fremhæve, – mens det hos Ottow mere fremstår som en tøven overfor at ville udtale sig specifikt omkring litteraturen som kunstform. "Der tror jeg egentlig du skal spørge Mette Steenberg", forklarer han: "Det er jo hendes ekspertise. Det er det hun ved noget om [...]. [...] [O]g jeg er egentlig fuldstændig ligeglad med, hvad det er for en kunstform man bruger til det her. [...] [H]vis vi beviser det med litteratur, så er vi godt på vej mod at bevise at kunst og kultur i alle dets former har den her form for effekt" (Bilag 5: 11).

Ikke desto mindre fremlægger Ottow i forlængelse heraf alligevel en beskrivelse af litteraturen, som på mange måder kan siges at være konstituerende for den grundlæggende litteraturforståelse, som udspiller sig i Tid til Læsning. Dette er ideen om, at "litteraturen" er et statisk, kunstnerisk og æstetisk objekt, skabt af en forfatter, som gennem en kunstnerisk og æstetisk behandling af sproget fremsætter en særlig udsigelse om verden; en særlig måde at 'ordne' verden på, som adskiller sig markant fra den kommunikation, vi ellers møder og bruger i vores dagligdag. "[...] [K]unst har det her tilfælles med, at det skaber det her

refleksionsrum, det er et andet sprog end det normale sprog, skriftsproget, talesproget [...] [O]g der er litteraturen bare nemmere at gå til [...]", forklarer Ottow og uddyber:

[L]itteraturen har det med sig, at det er i fast form, og det ændrer sig ikke. Så på den måde er det et meget nemmere kunstmateriale at arbejde med end for eksempel levende musik eller teater [...]. Og [...] man behøver ikke mursten for at lave en guidet fælleslæsning, du kan lave det ude i et udsat boligområde, du kan lave det ude i en lillebitte landsby [...] hjemme hos folk, i fængsler, alle steder kan man bruge det, fordi man behøver ikke en kunstner for at gøre det. Fordi kunstneren er i værket (Ibid.: 12).

På denne måde bliver litteraturforståelsen altså allerede her indsnævret en hel del; litteraturen anses for at være statisk, både i form og udtryk, hvilket stiller den i tydelig kontrast til de såkaldte levende kunstformer, såsom musik og teater. I forlængelse heraf anses det litterære værk derfor også for at være uforanderligt; som objekt er det frigjort fra enhver kontekst, og essensen af dette objekt – formen og udtrykket – vil ikke ændre sig ikke over tid. På denne måde er der altså derfor også et afsæt for litteraturforståelsen, som tager udgangspunkt i litteraturens fysiske materialitet, og som finder denne materialitet særlig anvendelig ind i projektets sundhedsfremmende kontekst; det er litteraturens fastlåste uforanderlighed, som i Ottows optik rent faktisk gør den både åben, bevægelig og tilgængelig.

Dette er en forståelse, som, hvis man ser den i forlængelse af de tendenser, som generelt har udspillet sig omkring anvendelsen af kunst og kultur i sociale kontekster, på sin vis markerer en udvikling. For litteraturen er, præcis som Ottow påpeger, generelt blevet opfattet som værende i kontrast til de visuelle, performative og participatoriske kunstformer – former som også traditionelt set er blevet opfattet som værende både mere direkte i deres henvendelse til brugeren, mere tilgængelige i deres interaktionspotentialer, mere målbare i deres påvirkning, og derfor også i sidste ende mere effektfulde ind i en social kontekst. "[T]he novel does not feature strongly in contemporary discourses about the impact of the arts", skriver Belfiore og Bennett tilbage i 2009 og påpeger, hvordan litteraturen generelt er blevet "nedgraderet" i offentlige diskurser omhandlende kunstens sociale værdi:

Indeed, arts impact research assessment has tended, so far, to focus on those areas that are more heavily subsidised from public funds – such as the visual and performing arts [...] – and on cultural activities of a participatory nature, on account of the fact that assessing the impacts of ‘active’ cultural participation can be deemed to be a more straightforward exercise than the assessment of other, more complex forms of artistic enjoyment [...]” (Belfiore og Bennett, 2009: 19).

Når Ottow lægger vægt på litteraturens statiske materialitet, og på at der iboende heri eksisterer et stort tilgængelig-, bevægeligheds- og deltagelsespotentiale, som taler godt ind i en social- og sundhedsfremmende kontekst, så er det altså både en markering af litteraturens særegne form og udtryk, samtidig med at der også sker en aktiv indlemmelse af litteraturen i en overordnet diskurs, hvor effekterne fremstår som det væsentlige, og ikke den specifikke kunstform i sig selv; “hvis vi beviser det med litteratur, så er vi godt på vej mod at bevise at kunst og kultur i alle dets former har den her form for effekt” (Bilag 5: 11).

På denne måde er der altså en forståelse, som på den ene side betragter litteraturen som noget specifikt og på den anden side som noget generelt; litteraturen gør det samme som alt kunst gør, men på en særlig måde, tilsyneladende. Men hvad er det så, som litteraturen rent faktisk gør? Hvor skal litteraturens kvaliteter og effektpotentiale findes? For at forstå det må vi først dykke lidt dybere ned i de forestillinger, som knytter sig til litteraturforståelsen i Tid til Læsning. Her er “litteratur” nemlig ikke en universel størrelse, men derimod en meget specifik betegnelse, som knytter sig til nogle specifikke forståelser – eller standarder, om man vil – af både kunstnerisk og social karakter.

4.1.2. Den “gode” – og “passende” – litteratur

Kigger man på den praktiske anvendelse af litteraturen i Tid til Læsning står det hurtigt klart, at de litterære tekster er nøje udvalgt på baggrund af nogle fastsatte kriterier og med et specifikt formål for øje. Daglig leder i Læseforeningen, Mette Steenberg, som har det overordnede ansvar for at udvælge tekster til læsegrupperne, har i denne forbindelse særligt fokus på processen: Teksterne skal kunne invitere til og være i stand til at iværksætte en aktiv mental proces hos læsegruppedeltagerne. Det er dog ikke så vigtigt, siger hun, om

processen munder ud i et sundhedsfremmende resultat, faktisk er det vigtigt, at den ikke som udgangspunkt har denne bevidste intention. Derimod er det selve processen, dét at engagere sig i et litterært og kunstnerisk værk, som for hende er det væsentlige: “[...] [D]et er den PROCES folk er i som måske kan bidrage til deres mentale sundhed, det overhovedet at være OPSLUGT af noget og engageret i noget [...]” (Bilag 4: 8). Af samme grund er det derfor også vigtigt, at de litterære tekster rummer de kvaliteter, som iflg. Steenberg bedst muligt kan mobilisere og understøtte en sådan proces; kvaliteter der for hende at se primært kommer til udtryk gennem teksternes æstetiske, sproglige og tematiske åbenhed og kompleksitet. “[...] [D]et er [...] selvfølgelig en [...] kæmpe debat, hvad er så god litteratur”, siger hun og fortsætter:

Men [...] vores ERFARING siger os, at noget af det som giver nogle rigtig gode snakke i den her type af læsegrupper, det er, hvis det er nogle ting som er relativt [...] komplekse og ikke konkluderende, nogen ting som står åbent, men som også inviterer folk til at tænke med og være nysgerrigt undersøgende af hvad er det der foregår her, hvad er det der sker her, det skal være nogle ret [...] RIGE beskrivelser af scener og personer, og der skal selvfølgelig også være noget man kan leve sig ind i og genkende [...] (Ibid.: 9).

I forlængelse heraf forklarer Steenberg, hvordan denne “gode litteratur” i Læseforeningens optik udgøres af store kanoniske og anerkendte forfattere, mange danske, men også en del udenlandske: “I det her projekt har vi læst rigtig meget.. [...] har det ikke mest været dansk litteratur, jo det har det vidst været, nej nej, det har det faktisk ikke, men sådan fra hvad man i Danmark ville sige fra det moderne gennembrud og frem, ja. Hvad vi synes er god kvalitetslitteratur” (Ibid).

Læseguide Anette Koue deler samme opfattelse og fortæller, hvordan hun grundlæggende betragter den anvendte litteratur i Tid til Læsning som “god litteratur”, der både rummer en sproglig, æstetisk og tematisk skønhed, dybde og kompleksitet. Særligt lægger hun i denne forbindelse vægt på teksternes evne til at igangsætte en refleksiv proces hos deltagerne: “[...] [D]et giver god mening at det er god litteratur”, siger hun: “[...] [D]er er noget med [...] skønheden i sproget [...]. [J]a nu kalder jeg det sådan lidt reflekterende

litteratur [...], at det sætter altså flere tanker i gang hos os [...]. [J]eg tror ikke det er ligegyldigt hvad det er vi læser [...]" (Bilag 1: 5, 6). Kultur- og biblioteksleder Martin Lundsgaard-Leth påpeger endvidere, hvordan den anvendte litteratur ved første øjekast godt kan opfattes som "svært tilgængelig", både for den erfarne, men i særdeleshed også for den uerfarne, læser. Men, siger han, det er kun indtil man opdager de mange lag, som en sådan tekst besidder; altså dén dybde, skønhed, åbenhed og kompleksitet, som Steenberg og Koue også taler om. Med reference til "En skibsdrengs fortælling", en novelle af Karen Blixen, fortæller han: "[...] Karen Blixen det er måske ikke lige hende man forbinder med en forfatter der er allermest nemt tilgængelig, og det var faktisk én af de største succeser jeg havde i det forløb jeg var med til, fordi den er så flydende, altså hun er jo næsten en mundtlig fortæller, Karen Blixen [...]" (Bilag 3: 6).

På denne måde eksisterer der altså blandt disse aktører nogle helt klare ideer om, hvad der betragtes som "god litteratur", men måske i særdeleshed også, hvad der betragtes som "passende" litteratur indenfor rammerne af denne specifikke sundhedsfremmende kontekst, hvor litteraturlæsningen bevidst er sat i stævne for at fremme nogle mentale og sociale effekter. Det er altså derfor også vigtigt at have for øje, at Tid til Læsning ikke opererer med et universelt og totalinkluderende litteraturbegreb, men at der derimod er tale om en meget specifik udvælgelse af særlige former for litterære tekster, som på både indhold, udtryk og form er blevet gjort til genstand for en slags forudgående "optagelsesprøve". Man kan også sige, at Tid til Læsning på denne måde opererer med det, som kunstfilosoffen Peter Lamarque har betegnet som 'institutional objects'; en litteraturforståelse, hvor tekst først bliver anset som "litteratur" i kraft af en "social institutionalisering" – eller en blåstempling, så at sige: "Without the existence of a complex social practice or institution in which texts fulfil determinate functions bound by convention, there could be no literary works" (Belfiore og Bennett, 2009: 28).

4.1.3. Demokratisering af kunsten

At tage denne litteraturforståelse et skridt videre og tale om en decideret "finkulturel" litteraturforståelse er måske at tage den lidt for vidt. Ikke desto mindre eksisterer der dog alligevel elementer af en sådan tilgang, som man ikke uden videre kan ignorere. Forestillingen om, at der i befolkningen eksisterer "kulturelle klasseskel", og at litteraturkundskab og

læsefærdigheder generelt er en "kulturel kapital", som tilhører og tilfalder den kulturelt veluddannede elite – tanker som i første omgang formuleres af den franske sociolog Pierre Bourdieu, og som særligt behandles i hovedværket *La Distinction* (1979) – vækker en vis genklang blandt aktørerne i Tid til Læsning.

Med reference til udfordringerne ved at rekruttere deltagere til projektet i Ikast-Brande Kommune forklarer Lundsgaard-Leth: "[...] [D]er er jo også nogle kulturskel i befolkningen, dem der læser og dem der ikke læser [...]", (Bilag 3: 14). Han uddyber: "[...] Altså i Ikast-Brande kommune [...] det er ikke sådan et sted, hvor borgerne har gået særlig længe i skole og [...] det ved man jo tit betyder noget i forhold til, hvor meget kultur man byder sig selv, [...] det gør man ikke særlig meget, hvis man ikke har gået særlig længe i skole [...]" (Ibid: 15).

Lignende udtalelser kan også findes hos de øvrige aktører, hvilket vidner om, at der i Tid til Læsning hersker en grundidé om, at litteraturen ikke er en universelt tilgængelig størrelse, men at den derimod indgår i et socialt og kulturelt hierarki, hvor adgangen til litteraturen i høj grad også bliver et spørgsmål om sociale magtrelationer – noget som også udgør kernen i Bourdieus analyser: "It is in these struggles [...] that the value of culture is generated [...]" (Bourdieu, 1984: 247).

Koue eksemplificerer bl.a. denne opfattelse ved at forklare, hvordan de anvendte værker nærmest har haft en mytologisk status og er blevet betragtet som "ophøjede" og "utilgængelige", men også, hvordan det derfor været en decideret "aha-oplevelse" for mange af deltagerne, at de faktisk var i stand til at interagere med disse værker:

[...] [V]i læste på et tidspunkt en [...] sonate [...] af [...] Shakespeare. [...] Og det med at det for os pludselig var enormt svært og så da vi fik os talt varme og nårh sår'n og sår'n ik', så se det der folde sig ud og folk de tænker GUD nu har jeg læst Shakespeare og jeg FORSTOD det faktisk, ik'. [...] [E]ller nogen der siger GUD [...] nu har vi sgu læst Karen Blixen og waow ik', det havde jeg aldrig troet jeg skulle komme til. Det synes jeg da er fantastisk (Bilag 1: 25).

Dalsgaard forklarer også i tråd hermed, hvordan hun i sine forsamlinger med borgerne har set en opgave i at "nedtone" de fordomme, som mange af borgerne havde omkring litteratur

og litteraturlæsning. Særligt fordomme omkring den "klassiske læsegruppe" som værende et autoritært, intellektuelt og kravfyldt rum har i denne forbindelse fyldt en del. "[...] [M]ange kender læsegrupper som jeg skal have læst en bog inden jeg kommer og så skal jeg ligesom referere det [...]", forklarer hun og uddyber: "[...] Så jeg vil da sige, at det er noget af det som forsamtalen er gået rigtig meget på at italesætte, [...] hvad er det for en ramme at komme ind i, hvad er det for et indhold, og hvad er det for forventninger der netop IKKE er til dig" (Bilag 2: 9).

Man kan derfor spore en grundopfattelse, som placerer litteraturen – eller i hvert fald dén litteratur, som anvendes i Tid til Læsning – i den ophøjede, og i traditionel forstand også utilgængelige, ende af et kulturelt socialt hierarki. Samtidig eksisterer der dog også en tydelig ambition om at ville gøre op med netop disse forestillinger. Et helt essentielt formål i Tid til Læsning synes nemlig at være en aktiv og bevidst nedbrydning af disse sociale og kulturelle hierarkier, hvor hovedopgaven bliver at "udbrede" den "gode litteratur" til alle sociale lag i befolkningen – en opgave som Læseforeningen også beskriver som deres hovedambition: "Vi arbejder for at fremme den skønlitterære læsning overalt i samfundet og for at inddrage enhver uanset baggrund i stærke, læsende fællesskaber" (Læseforeningen B).

Men hvorfor er det egentlig så vigtigt at nedbryde disse sociale og kulturelle hierarkier, som tilsyneladende omgiver litteraturen? Og hvorfor bør litteraturen være for alle? Jo, siger aktørerne, det bør den, fordi litteraturen som social aktør har en helt unik særstatus i samfundet; den kan *danne og uddanne* os – både som mennesker, som fællesskab og som samfund. Og netop derfor er den heller ikke bare "god at have", den er faktisk decideret nødvendig for, at hele vores samfund kan hænge sammen, og for at vi som mennesker og borgere kan finde mening med vores individuelle tilværelse i det kollektive rum. Og netop dette ord, *mening*, udgør på mange måder kernen i de videre forestillinger, som skal vise sig at omkredse aktørernes litteraturforståelse. For ifølge aktørerne har litteraturen tilsyneladende én klar funktion; at aktivere og understøtte en *meningsskabende* og *meningsgivende* proces, både i individuel og kollektiv forstand.

På denne måde bevæger vi os derfor også ind i en litteraturforståelse, som i en æstetisk teoretisk kontekst på ingen måde er ny; diskussioner om litteraturens (og kunstens) sociale funktion har i Vestlig æstetisk teori *altid* centreret sig omkring kunstens relation til moral, etik, dannelse og mening i forhold til en individ/kollektiv-kontekst (Belfiore og Bennett, 2009: 17). Det som denne forståelse fortæller os noget om er derfor heller ikke, at litteratu-

ren (og kunsten) i Tid til Læsning betragtes med radikalt andre øjne end dem der *altid* har betragtet kunsten. I stedet giver det os et meget tydeligt indblik i det potentiale, som litteraturen i denne særlige sundhedsfremmende kontekst menes at besidde, ligesom det også meget tydeligt placerer litteraturens værdsatte kvaliteter indenfor rammerne af en partcipatorisk kontekst, hvor fokus ikke så meget ligger på kunsten i sig selv, men derimod på dens evne til at skabe forbindelse mellem individ og mening; mellem mening og fællesskab; mellem fællesskab og demokratisk dannelse. "Det øgede fokus på deltagelse knyttes ofte til det at befordre en mere forskelligartet, engageret og demokratisk kulturel offentlighed", skriver Birgit Eriksson, et. al., lektor i Æstetik og Kultur ved Aarhus Universitet (Eriksson, et. al., 2019: 9) og knytter dermed meget rammende an til dét dannelses- og deltagelsesblik, som Ottow også grundlæggende betragter Tid til Læsning gennem: Projektets evne til, gennem aktiveringen af mening, at engagere og involvere individet til og i fællesskabet:

[...] [H]vis man som menneske skal føle, at samfundet giver mening, at de statslige institutioner vi har, at den offentlighed vi har, at det fællesskab vi er en del af, at vi som menneske, som flok, hjælper hinanden og er til for hinanden og føler, at vi lever meningsfulde liv – det er dét dannelse er, det er dét man skal med dannelse (Bilag 5: 17).

De næste spørgsmål i denne undersøgelse bliver derfor også: 1) Hvorfor er denne menings- skabende og meningsgivende proces så vigtig for aktørerne? Og 2) hvor mener aktørerne, at litteraturen befinder sig i denne proces? Dette vil jeg undersøge i den forestående del af analysen.

4.2. Kunsten at skabe mening

Når aktørerne i Tid til Læsning taler om litteraturens evne til at mobilisere *meningsgivende* og *meningsskabende* processer, så væver de i høj grad litteraturforståelsen ind i kontekst, som kommer til at handle om meget mere end blot litteraturen i sig selv, og hvor projektets sundhedsfremmende karakter også får lov til at træde tydeligt frem i lyset. For som aktørerne er enige om: Projektet handler i bund og grund om sundhed, og om at fremme den mentale sundhed hos borgere gennem aktiv deltagelse i kunstnerisk og kulturel aktivitet.

“[...] [F]ormålet det er at udvikle et evidensbaseret kulturtilbud, der kan bruges som en sundhedsfremmende løsning”, siger Ottow (Bilag 5: 6), som suppleres af Steenberg: “[...] [D]et at sundhedssiden kan henvise til en kulturel aktivitet [...]. [D]et var hele formålet” (Bilag 4: 3). Dalsgaard og Lundsgaard-Leth understøtter også disse udtalelser. “[...] [M]ine opgaver”, siger Dalsgaard, “de tager meget afsæt i Sundhedsstyrelsens forebyggelsespakker, hvor [...] mental sundhed er én af dem og det er så ligesom her man kan tænke, at vores samarbejde med kultur og sundhed ligesom hører ind under [...]” (Bilag 2: 4). Lundsgaard-Leth udtaler: “[...] [D]et er jo dét hele projektet er gået på, kan [...] psykisk sårbare borgeres oplevelse med litteratur og med kunst, i det her tilfælde litteratur, være med til at give dem et bedre liv [...]” (Bilag 3: 5). Koue forklarer ligeledes, at formålet har været at undersøge, hvordan biblioteket som kulturinstitution kunne arbejde sig ind i sundhedsfeltet og derigennem bidrage til “øget trivsel” hos psykisk syge borgere (Bilag 1: 4), mens Thybo understreger, at projektet i bund og grund handler om “borgernes udvikling” (Bilag 6: 6).

Der er altså på denne måde ingen tvivl om, at projektet er iværksat med et sundhedsfremmende formål for øje – denne præmis indlader alle aktørerne sig på. Ligeledes er der heller ingen tvivl om, hvordan aktørerne grundlæggende mener, at denne sundhedsfremmende proces kan motiveres; det kan den ved at tilbyde læsegruppedeltagerne et rum og en ramme, hvorigennem de kan få oplevelsen af at opnå mening og sammenhæng i deres liv. “[M]ening og sammenhæng i livet. Det er simpelthen den mentale sundheds joker”, siger Thybo, som er dén af aktørerne der mest indgående på både et teoretisk og praktisk plan har beskæftiget sig med betingelserne for og årsagerne til mental sundhed (Bilag 6: 7). Han uddyber: “[...] [O]g den mening og sammenhæng det opstår via nogle læreprocesser og det er DE læreprocesser der er interessante at få [...] GANG i, når man arbejder med mennesker der på den ene eller den anden måde kan have det svært [...]” (Ibid.).

I forlængelse heraf tildeles *fællesskabet* endvidere en væsentlig rolle – det er ifølge Thybo gennem fællesskabet, og gennem følelsen af både at høre til og blive hørt, at disse meningsskabende og meningsgivende læreprocesser mest effektivt finder sted. “[...] [A]lt foregår jo i relation til nogen eller noget og de menneskelige relationer er afgørende vigtige for netop at kunne skabe mening og sammenhæng [...]”, forklarer han og fortsætter:

[...] [D]et som forskningen viser er, at når vi TALER sammen om livet og om vores bekymringer, om hvad der går os på, om vores tvivl, om vores usikkerhed, om vores sårbarhed, når vi taler med andre mennesker vi har TILLID til omkring sådan nogle ting, så er vi faktisk også med til at tale vores liv på plads. Og det er derfor relationerne er UFATTELIG vigtige alene af dén grund [...]
(Ibid.: 14).

At fællesskabet har en enorm betydning for vores mentale trivsel er der blandt aktørerne bred enighed om; det er dét, som alle aktørerne igen og igen fremhæver som det mest væsentlige aspekt af Tid til Læsning. “[...] [F]ællesskaber det er helt klart det der ligesom står og blinker for mig [...]” (Bilag 2: 16) svarer Dalsgaard til spørgsmålet om, hvor projektets sundhedsfremmende karakter skal findes, mens Koue siger:

[...] [D]et er [...] den her for mig at se meningsfulde aktivitet, det der med at mødes omkring litteraturen og mødes i en lille gruppe hvor der jo selvfølgelig også sker nogle relationer og hvor der kommer sådan kan man sige lidt en vi-følelse og at man bliver en del af et fællesskab (Bilag 1: 4).

Lundsgaard-Leth har ligeledes stort fokus på fællesskabet i læsegrupperne; “[...] man læser en tekst.. og det er godt i sig selv at gøre det, men man læser den højt, og man gør det sammen med andre.. det giver det en særlig værdi” (Bilag 3: 8). Steenberg peger også på, hvordan fællesskabet, og særligt det inkluderende og anerkendende fællesskab, har enorm betydning for de mentale processer, som læsegrupperne iværksætter. Særligt lægger hun vægt på, hvordan fællesskabet i læsegrupperne kan transformere individet fra “patient” til “helstøbt, sansende og erfarende menneske” – en transformation, som er altafgørende for, at

man, som Ottow jo også har øje for, kan genvinde troen på, at man lever et meningsfuldt liv indenfor rammerne af et meningsfuldt fællesskab. “[...] [D]et er jo det der også tit sker i et [...] sygdomsforløb [...] at man bliver en patient og at ens egen personlige oplevelse, motivation og erfaring, de ligesom.. FORSVINDER i det der forløb [...]” forklarer Steenberg og uddyber:

[O]g [...] ligesom og vende tilbage til at [...] man kan have en kompetence, en kompetence i [...] at opleve verden, opleve sig selv og opleve andre mennesker [...] og blive mødt og inkluderet i det. Det kan gøre at man [...] på en måde genvinder en tro på.. SIG SELV altså.. og en motivation til overhovedet at TURDE at sige noget i et offentligt rum og føle at man har noget at bidrage med [...] (Bilag 4: 11).

Der er altså på denne måde bandt alle aktørerne et gennemgribende fokus på vigtigheden af at etablere meningsfulde sociale fællesskaber for og mellem mennesker i vores samfund. Fra et sundhedsperspektiv fordi det er medvirkende til at skabe mental sundhed, som så igen kan være medvirkende til at skabe fysisk sundhed. Fra et kulturperspektiv fordi det understøtter et menneskeligt fundament for samfundets videre udvikling og sammenhængskraft. “Lige foreløbig der har man sådan et meget mærkeligt forløb med, at mennesker de på en eller anden måde er i overskud! Fordi at robotter og teknologi overtager ENORMT mange jobs!” siger Ottow og uddyber: “[...] [M]ennesker er en ressource. Vi ved ikke rigtig, hvad vi skal bruge ressourcen til. Hvad med at vi bruger den ressource til at være mennesker sammen? Og lave ting FOR hinanden MED hinanden” (Bilag 5: 22).

Hvad aktørerne giver udtryk for her er derfor også en forestilling om, ikke så meget hvad litteraturen *kan* i Tid til Læsning, men mere hvad den *bør* kunne; den skal kunne facilitere et fællesskab, som af deltagerne opleves som meningsfuldt, og som på et overordnet plan i både en sundheds- og kulturoptik tjener et højere samfundsmæssigt formål. ‘Deltagelse’ bliver jo derfor også et nøgleord, både som en praktisk foranstaltning – borgerne må nødvendigvis deltage i læsegrupperne for at få en effekt af dem, men også som et ideal: Samfundet skabes og opretholdes gennem deltagelse, eller, sagt med andre ord, ved at vi som individer aktivt tager del i fællesskabet og derigennem også påtager os vores del af

ansvaret for den videre udvikling og opretholdelse af selvsamme. Som Thybo siger: "DELAGTIGHED giver meningsfuldhed" (Bilag 6: 15).

I forlængelse heraf kommer deltagelsesforståelsen endvidere til i høj grad også at omhandle individets rolle set i forhold til "samfundets fælles bedste"; et aspekt som Eriksson peger på som en væsentlig gren af den deltagelsesorienterede strømning: "Kulturpolitisk kan deltagelsesagendaen ses som et svar på en vigende legitimitet for de offentlige institutioner og velfærdsydelser i almindelighed og for den offentligt støttede kunst og kultur. Deltagelsen knyttes dermed også til andre agendaer end den demokratiske" (Eriksson, et.al., 2019: 10).

Den britiske sociolog Nikolas Rose taler i *Livets Politik* (2007) også om denne problemstilling, om end han ikke indtager et kultur-, men biopolitisk perspektiv. Vi er, skriver han, i de "avancerede, liberale demokratier" blevet nærmest "sygeligt" optaget af, hvordan vi kan optimere vores sundhed, vitalitet og i sidste ende forlænge (eller utopisk set forevige) vores liv. Samtidig er vi dog også blevet enormt optagede af, hvordan ansvaret for denne opretholdelse ikke længere fremstår som et statsligt, men derimod et personligt anliggende. "[...] [I]ndividuals are enjoined to think of themselves as actively shaping their lives course through acts of choice in the name of a better future", skriver Rose og påpeger her, hvordan vi som borgere i stigende grad forventes at deltage aktivt i og være engagerede omkring vores egen sundhedstilstand (Rose, 2007: 26). Denne ansporing, skriver Rose, har på mange måder medvirket til udviklingen af en "moralisk økonomi", hvor frygt og håbløshed forsøges omsat til håb og forventning: "[...] [I]t [...] generates a moral economy in which ignorance, resignation, and hopelessness in the face of the future is depreceated. At least in part, fears and anxieties about morbidity and mortality are being reframed within an etos of hope, anticipation, and expectation" (Ibid.: 27). Hvad Rose påpeger her er altså med andre ord, at vores tilsyneladende vidt omspændende og kollektive angst for sygdom, død og resignation gennem en politisk diskurs, der i Roses optik er båret frem af den teknologiske og biomedicinske udvikling, transformeres til en forhåbning og forventning om, at vi aktivt selv kan styre vilkårene i og for vores liv.

Når Steenberg lægger vægt på, hvordan projektet "prøve[r] at skabe noget motivation og noget interesse og inspiration og glæde [...]" hos deltagerne (Bilag 2: 4), og når Dalsgaard ligeledes identificerer, hvordan en mærkbar effekt af projektet har været deltageres øgede glæde, oplevelse af livsindhold og lyst til socialt samvær (Bilag 2: 10), så eksemplificerer det

på mange måder, hvordan Tid til Læsning opererer med disse logikker; at vi gennem deltagelse og aktivt engagement kan vende sygdom, håbløshed og resignation til glæde, håb og vitalitet, men også at en sådan transformation anses for at være et efterstræbelsesværdigt ideal.

Men hvordan transformerer man så rent praktisk denne sygdom og resignation til vitalitet og håb? Ét svar kunne være: Gennem deltagelsen. Og – lige så væsentligt, gennem udformningen af deltagelsen. Carsten Stage, lektor i Nordisk sprog og litteratur og Oplevelsesøkonomi ved Aarhus Universitet, taler om “deltagelse som myndiggørelse” (2019); en tilgang der, i modsætning til mange andre deltagelsesformer, ikke har fokus på en ekstern konceptuel eller materiel udvikling (fx udviklingen af en kulturel/kunstnerisk begivenhed eller et byfornyelsesprojekt, etc.), men derimod på en indre psykologisk udvikling hos deltagerne. Målet med denne form for deltagelse bliver dermed at myndiggøre det enkelte menneske og give vedkommende en oplevelse af fornyet handlekraft ift. egen livssituation – en myndiggørelse og handlekraft, som i Tid til Læsning, og som Steenberg og Dalsgaard også har eksemplificeret, kobles tæt sammen med lyst til igen at ville engagere sig i fællesskabet. Stage skriver: “[...] [D]eltagerne føler, at de kommer styrkede og mere handlekraftige ud af processen; fx på grund af processens evne til at skabe læring, relationer, fællesskaber eller en følelse af vitalitet og agens [...]” (Stage, 2019: 25). Han uddyber i forlængelse heraf, hvordan denne tilgang altså ikke har fokus på beslutningsmæssig medbestemmelse eller kunstnerisk/kulturel samskabelse, men derimod anskuer de “psykologiske og affektive effekter, som interessante i sig selv [...]” (Ibid.).

Og netop dette – at det med denne form for deltagelse er de psykologiske og affektive effekter, som får lov til at stå frem – leder os videre til næste presserende spørgsmål: Hvor mener aktørerne, at de egentlige potentialer i Tid til Læsning skal findes? Er det litteraturen i sig selv, som iværksætter disse meningsskabende og meningsgivende processer hos deltagerne? Eller er det i højere grad metoden, den guidede fælleslæsning, som med et psykologisk, affektivt og relationelt fokus formår at facilitere denne ønskede processuelle effekt? Eller måske dét spørgsmål, som også kalder på det mest plausible svar: Findes potentialet i samspillet mellem disse to? Dette vil jeg kigge nærmere på i den forestående del af analysen.

4.3. Litteraturens iboende refleksivitet

Når man kigger på den empiriske data er der ingen tvivl om, at den sociale effekt af læsegruppedeltagelsen fylder enormt meget hos aktørerne. Samtidig er der dog heller ingen tvivl om, at den særlige aktivitet, som finder sted i læsegrupperne – litteraturlæsningen – anses for at kunne noget helt særligt, som andre former for socialt samvær af fx mere fysisk karakter ikke kan. Steenberg forklarer det meget præcist: “[...] [D]et er selvfølgelig det spørgsmål jeg OFTEST får, om det ikke bare er en social effekt og [...] til det der [...] siger jeg altid, jamen der er jo nogle TING ved det at læse litteratur sammen som [...] FORDRER nogle ting” (Bilag 4: 10). Hun fortsætter:

Det fordrer at du er nødt til at dele dit eget indre liv med andre mennesker og det er der en masse andre sociale aktiviteter som ikke gør, altså du kan sagtens være i en madklub og selvom du snakker med andre mennesker så er der ikke noget ved aktiviteten madklub som fordrer du skal dele dit indre liv med nogen mennesker, faktisk TVÆRT IMOD. [...] [I] madklubben der snakker man om børn og arbejde eller børnebørn eller hvor man er i livet, men hvis man ikke har haft arbejde, børn og børnebørn, så er man faktisk sat ud af samtalen, og det er man aldrig i læsegruppen fordi det er aldrig.. du kan ikke have oplevet noget forskert (Ibid.).

I denne udtalelse ligger der altså to forestillinger: 1) Læsegrupperne udgør en særlig form for socialt samvær, som i modsætning til mange andre former for samvær bygger på en frigjort, anerkendende og inkluderende samtaleform, og 2) det er litteraturen, som i kraft af sine iboende kvaliteter som kunstform rammesætter og muliggør dette. For som Steenberg siger, “dét at læse litteratur sammen fordrer nogle ting”, hvilket jo må betyde, at det ikke kun kan være metoden, dét at være *fælles* om noget, som mobiliserer denne særlige samværsform, men at det også må være litteraturen og dens særlige måde at kommunikere på, som i lige så høj grad er rammesættende og konstituerende herfor. Steenberg peger selv på noget af forklaringen; det handler om læserens “indre liv” og om, som hun efterfølgende siger, hvordan læserens møde med teksten knyttes an til et subjektivt oplevelses- og erfaringsuni-

vers: “[...] [H]vad lægger du mærke til, hvad bliver betydningsfuldt for DIG, hvor bliver teksten nærværende for dig, hvad ser DU og hvordan knytter det an til, hvordan DU opfatter og forstår livet og de erfaringer du har gjort dig i øvrigt [...]” (Ibid.: 10, 11).

Tre ord kommer på denne måde derfor også til at fremstå som lysende pejlemærker for dén litteraturforståelse, som knytter sig specifikt til litteraturen som kunstform. Disse tre ord er: *Erfaring*, *spejling* og *refleksion*. Fælles for alle aktørerne er nemlig, at de i deres beskrivelser af litteraturen lægger helt særlig vægt på netop disse tre aspekter; hvordan litteraturen rummer en iboende evne til at genere en spejlings- og refleksionsproces hos læseren, som både tager udgangspunkt i litteraturens og læserens erfaringsunivers. “[...] [V]i kan jo spejle så meget i litteraturen”, siger Koue, “[...] vi læser jo med vores LIV” (Bilag 1: 6). Lundsgaard-Leth istemmer: “[...] [D]et er jo noget af det, når man læser litteratur, så kan man jo se, at man ikke er alene i verden, at der er nogle folk der også bøvler rundt med deres [...]. [...] [A]ltså som identifikation og spejling [...]” (Bilag 3: 5).

Thybo og Dalsgaard er også af samme opfattelse; de anskuer litteraturens ultimative kvaliteter i lyset af dens evne til at facilitere meningsfuld og meningsgivende samtale gennem processer der bygger på erfaringsformidling, spejling og refleksion. “Det kan i DEN grad facilitere samtaler [...]”, siger Dalsgaard: “[...] [A]ltså man starter i teksten og så kan man overføre det måske til sit eget liv eller til sin egen oplevede situation” (Bilag 2: 13). Thybo supplerer: “[...] [V]i taler jo om den her fælles tredje som novellen tilbyder os, men det ER jo os selv vi taler om, fordi [...] det vi siger [...], det henter vi fra vores eget erfaringsunivers” (Bilag 6: 15).

Implicit i disse udtalelser ligger der derfor en forståelse omkring litteraturen, som har særligt fokus på litteraturens forhold til erfaringen og – ikke mindst – dens evne til at formidle, genere og reflektere over erfaringens former. Litteraturens forhold til virkeligheden udgør derfor også et væsentligt aspekt. I aktørernes optik skal litteraturen opfattes som en afspejling af virkeligheden: Den forholder sig til noget “virkeligt”, noget vi kan genkende og spejle os i, samtidig med, at den dog også er noget andet og noget mere end blot denne virkelighed; den er en refleksiv og stiliseret behandling af ellers velkendte fænomener, tematikker, relationer, karakterer, følelser og situationer. Som forlængelse heraf er den derfor også på én og samme tid både velkendt og fremmed, tilbage- og fremadskuende, koncentreret og åben. Som Thybo siger:

[...] [N]æsten uden man lægger mærke til det, så begynder man jo at tale om sig selv, fordi at man netop spejler sig i litteraturen og siger, jamen jeg kan ikke forstå, hvorfor han gør det der, fordi det er da TÅBELIGT eller det ville jeg ALDRIG DRØMME om at gøre, jeg ville hellere have gjort det på dén og dén måde, kan du se det, så får man det lige pludselig vendt ind i sit eget liv og sit eget forståelsesunivers og erfaringsunivers (Ibid.).

Dette er en litteraturforståelse, som ifølge Frederik Tygstrup, lektor i Litteraturvidenskab ved Københavns Universitet, på mange måder også kan siges at udgøre litteraturens 'skelet'. Litteraturen er, siger han, tæt forbundet med netop erfaringens, spejlingens og refleksionens, men også virkelighedens, univers: "[...] [L]itteraturen konstruerer et stiliseret sprog, et eget sprog uden hensyn til de praktiske krav, vi ellers stiller til det – et "fremmed sprog midt i det kendte" [...]", forklarer han og uddyber: "Dette fremmede sprog knytter sig til erfaringen på en anden måde end vores daglige sprog. Den erfaringsorganisering, som kendetegner den verden, vi er nødt til at forholde os til, er for litteraturen ikke en regel, men et udgangspunkt" (Tygstrup, 2000: 9). Af samme grund – siger Tygstrup – kan man betragte litteraturen som en kunst- og udsigelsesform, der ikke kun har en opmærksomhed rettet mod verden, men som i høj grad også "rette[r] opmærksomheden mod måden at være opmærksom på" (Ibid.). I forlængelse heraf spørger litteraturen derfor også hele tiden sig selv og sin omverden: Hvordan kan dén erfaringsverden, som vi kender, gøres til genstand for andre erfaringer og andre måder at erfare på?

Tygstrup taler i denne forbindelse om litteraturen som et decideret 'erfaringsorgan'; et organ, hvis helhed kommer til udtryk gennem 3 aspekter: ved litteraturen som genstand, som form, og som funktion. Genstand fordi litteraturen ganske simpelt handler om "erfaringens former – om sansningens, anskuelsens, dialogens og refleksionens erfaringsdannelse" (Ibid.: 10). Form fordi "konstruktionen af det litterære univers [selv] er [...] en erfaringsproces", hvorigennem erfaringen aktivt organiseres, fortolkes og manipuleres – "den litterære tekst er i denne forstand ikke alene en rapport over erfaring, men en model for en erfaringsproces" (Ibid.) Og funktion fordi læsningen i lige så høj grad skal betragtes som en erfaringsproces, der "trækker på begge de førnævnte ressourcer": "[D]et litterære værk kommunikerer en erfaringsverden, som er indarbejdet, analyseret og fikseret i teksten, og det stiller den litterære organiserings erfaringsproces til rådighed for læseren" (Ibid.).

På denne måde bliver et centralt ord dermed også refleksion. I og med at litteraturen afspejler verden, men også aktivt behandler den, bliver erfaringsprocessen også en refleksionsproces – litteraturen reflekterer verden, både som afspejling og som behandling. Ligeledes bliver læseprocessen også en refleksionsproces, der ansporer læseren til at reflektere over både sit møde med litteraturen, men i høj grad også udfaldet af dette møde – hvor kan dette møde tage læseren hen? Hvordan vil dette møde påvirke og anspore fremtidige møder i læserens liv?

Denne egenskab ved litteraturen – eller nærmere bestemt kunsten – har Luhmann også øje for. Som tidligere nævnt betragter han kunstens funktion i samfundet i lyset af netop denne evne til refleksion og til at “iagttage verdens uagttagelighed” (Luhmann, 1994: 24). Ved konstant at reflektere over de uendelige kommunikative muligheder, som verden tilbyder os, bliver kunstens primære funktion at pege på netop disse og på dét faktum, at der altid vil være en anden måde at iagttage verden på. I forlængelse heraf har han, på samme måde som Tygstrup, også fokus på perceptionen – eller erfaringen, om man vil – og på kunstens evne til at udstille, udforske og udfordre vores forestillinger om, hvordan vi perciperer, erfarer og ikke mindst kommunikerer i og omkring verden. “Kant already located the function of art (of the presentation of aesthetic ideas) in its capacity to stimulate thinking in ways that exceed verbal or conceptual comprehension”, skriver Luhmann og uddyber:

[...] Unlike verbal communication, which all too quickly moves toward a yes/no bifurcation, communication guided by perception relaxes the structural couplings of consciousness and communication. The freedom of movement entailed in the world of perception is recovered in language and against the narrow focus of language. And the encapsulation of perception within the psyche prevents one from subjecting one's perceptions to a test for consensus [...] (Luhmann 2000: 141).

Hvad Luhmann refererer til her, med afsæt i den tyske filosof Immanuel Kant, er derfor også kunstens refleksive evne til at pege på kompleksiteten fremfor kompleksitetsreduktionen. Hvad Kant tilbage i 1790'erne pegede på som værende kunstens ultimative funktion – at vi i det æstetiske møde foretager en interesseløs smagsdom, der muliggør en ikke-normativ, ikke-konsensuskabende og dermed i naturen også aktivistisk kommunikation omkring ‘det

alment skønne' (Eriksson, 2014: 36) – videreføres altså på denne måde hos Luhmann. Ifølge Luhmann indfanger kunsten kommunikationen – kommunikationen er selve kunstens funktion – men den sætter samtidig også, i kraft af sin (selv)refleksive natur, kommunikationen fri. Litteraturen retter sin opmærksomhed mod måden at erfare på, skriver Tygstrup. Kunsten retter sin opmærksomhed mod måden at kommunikere på, siger Luhmann.

Hos både Tygstrup og Luhmann, samt hos Kant, eksisterer der derfor også en underliggende aktivistisk forestilling: Kunstens formål er ikke at skabe konsensus, men derimod at muliggøre en kommunikation omkring de uendelige erfarings-, forståelses-, og handlemuligheder, som verden tilbyder os. Frisat fra forestillingen om "det sande" åbner kunsten et mulighedsrum, hvorigennem vores forestillingsevne – hvordan verden kunne se ud – sættes fri. "Hvis vi vil afgøre, hvorvidt noget er smukt eller ikke, og relaterer forestillingen til objektet med henblik på at erkende det, er det ikke forstanden, vi gør brug af; det er derimod indbildningskraften [...]", skriver Kant i *Kritik af dømmekraften* (2005 [1792]) og kobler dermed den æstetiske erfaring til 'forestillingen' fremfor 'fastsættelsen'.

Dette frigørelsesperspektiv, hvor konsensus erstattes af mangfoldighed, er også noget, som Steenberg har øje for. "[...] [J]eg TROEDE i starten at den gode følelse det var [...] at man sagde at, nå men jeg oplever det på den her måde og så kunne man have det fællesskab at de andre OGSÅ havde oplevet det på samme måde", siger hun: "[M]en det som der faktisk styrker folk, ISÆR i de her læsegrupper det er at, SELVOM de andre ikke har oplevet det på dén måde, så er de STADIGVÆK i stand til at inkludere din oplevelse [...]" (Bilag 4: 11).

Iboende i Kants, og til dels også i Steenbergs, filosofi ligger der dermed også dét dannelsesperspektiv, som aktørerne i *Tid til Læsning* beskriver. Den æstetiske erfaring er interesseløs, og netop derfor kan vi i vores kommunikation omkring den, som Luhmann også skriver, "overskride perceptionens grænser" og stimulere vores tankevirksomhed fremfor at fastlåse den. Eller sagt med Erikssons (og Kants) ord; den æstetiske erfaring kan stimulere os til en frigjort kommunikation omkring det 'ideelle fællesskab':

[...] [D]et vigtige var ikke specifikke kunstværker, men at vi ved at kommunikere om den æstetiske erfaring rækker ud mod en "subjektiv universalitet" og dermed både deltager i og bidrager til at realisere et intersubjektivt menneskeligt fællesskab. Ved at frigøre os fra personlige og sociale begrænsninger kan kommu-

nikationen om det æstetiske civilisere og kvalificere selv jævne folk til politisk frihed og lighed” (Eriksson, 2014: 36).

Hvad disse iagttagelser peger på er altså forestillingen om, at litteraturen (og kunsten) rummer nogle iboende kvaliteter, som er i stand til at facilitere en helt særlig form for kommunikation. Og når Steenberg siger, at Tid til Læsning er mere end blot en social effekt, så er det altså derfor også på mange måder disse kvaliteter hun fremhæver.

Der ligger altså dermed en underliggende forestilling, som i høj grad kommer til at indtage en aktivistisk karakter, hvor de væsentlige kvaliteter ved litteraturen fremhæves som dem der er i stand til at udforske og udfordre status quo. Et interessant aspekt i denne forbindelse bliver dog, at litteraturen jo faktisk ikke altid gør netop dette. Som tidligere påpeget er en væsentlig del af aktørernes litteraturforståelse også funderet omkring de “kulturelle hierarkier” og de sociale magtstrukturer, som i udgangspunktet netop ikke frisætter, men derimod fastholder, tanke- og relationsmønstre. Kæder man endvidere dette sammen med det faktum, at aktørerne både har mødt, og måske også selv har eller har haft, nogle tydelige fordomme omkring litteraturlæsningen som værende en autoritær, rigid og ekskluderende praksis understøttes dette argument blot yderligere: I den sociale virkelighed, som mange “almindelige” mennesker befinder sig i, er litteraturen ikke nødvendigvis et symbol på frihed og lighed, snarere tværtimod. For de, som ikke har et synderligt kendskab til eller en interesse for litteratur, bliver den litterære læsepraksis og kommunikationen omkring den ofte opfattet som et elitært symbol på en enten arrogant eller intetsigende praksis. Jeg *kan* ikke forholde mig til litteraturen, tænker nogle. Jeg *vil* ikke forholde mig til litteraturen, tænker andre.

Så hvordan kan det være, at aktørerne i Tid til Læsning alligevel fremhæver litteraturens evne til at skabe demokratiske fællesskaber? Hvad er det, som for alvor får dem til at tro på, at litteraturen er frisættende frem for fastholdende? Svaret på disse spørgsmål skal findes ét sted: I metoden.

4.4. Det refleksive møde i det affektive rum

En væsentlig årsag til, at aktørerne i Tid til Læsning betragter litteraturen som frisættende, fremfor fastlåsende, er den særlige måde, hvorpå litteraturen bringes i spil. Som samtlige af aktørerne sætter fokus på, så adskiller metoden – den guidede fælleslæsning – sig nemlig markant fra de måder, hvorpå man ellers har været vant til at møde og interagere med litteraturen; på skolebænken, i den klassiske læsekreds, til foredraget. Fælles for disse måder er ifølge aktørerne, at litteraturen her indlemmes i et socialt hierarki, hvor én eller flere figurer optræder som mere autoritære, mere vidende og dermed også mere kompetente end de øvrige (læreren, foredragsholderen, læsekredsens initiativtager/ordstyrer). Ligeledes eksisterer der i disse former for litterære fællesskaber normalvis også et dominerende fokus på facit; der er en (ofte usagt) enighed om, at interaktionen med litteraturen inviterer til rigtige og forkerte svar – svar som den vidende og kompetente autoritet har en særlig adgang til. Koue taler i denne forbindelse om “dansk læreren” og om den klassiske “dansk-situation”, hvor man skal analysere sig frem til et facit og på den måde derfor også skal igennem en form for eksamen (Bilag 1: 7, 8). Det samme gør Dalsgaard og Lundsgaard-Leth. “[...] [J]eg gør også meget ud af netop at sige, at man skal ikke tænke det som når man har haft dansk, at man skal analysere [...]”, siger Dalsgaard (Bilag 2: 8), mens Lundsgaard-Leth forklarer, at “man ikke skal til eksamen i forhold til at man har læst en bog på firehundred sider eller hvad det nu kan være der kan virke bremsende for ens motivation til at være med [...]” (Bilag 3: 4).

Hvad den guidede fælleslæsning derimod kan, siger aktørerne, er at tilbyde nogle helt andre og langt mere demokratiske aktions- og interaktionsmuligheder. Som det første kan her nævnes metodens fokus på højtlesning – en læseguide læser en tekst højt ud i rummet, hvilket bevirker, at metoden (i princippet) kan inkludere alle mennesker, selv dem som ikke kan læse. Som Steenberg siger: “[...] [H]ele pointen er jo netop at det OGSÅ er en aktivitet du kan deltage i [...] selvom du ikke har et litterært forkendskab. Altså i princippet behøver du [...] ikke engang kunne læse [...]” (Bilag 4: 13). Dernæst er der i den guidede fælleslæsning ikke fokus på analyse, men på oplevelse: Det vigtige bliver ikke at afgøre teksten, men derimod at opleve den. Dermed bliver samtalen omkring teksten heller ikke fokuseret på rigtige eller forkerte svar, men på den subjektive oplevelse, som mødet med teksten generer

hos den enkelte. Og som Steenberg tidligere er citeret for at sige: “[D]u kan ikke have oplevet noget forkert” (Bilag 4: 10).

I denne forbindelse giver det derfor også god mening at tale om den guidede fælleslæsning som en affektivt orienteret metode, der bevidst har til formål at rammesætte et affektivt rum, hvor den umiddelbare erfaring med og af litteraturen er i centrum. For én ting er, hvad vi kan tænke os til. Noget andet er, hvilke muligheds- og forståelsesrum vi potentielt kan åbne op for, hvis vi i stedet forholder os til den umiddelbare påvirkning som en tekst, et rum og et fællesskab har på os. Og som Steenberg siger; det er i kraft af netop dette fokus, at metoden i sin grundform både er demokratisk, inkluderende og fællesskabsfremmende. “[...] [M]an forholder sig til den umiddelbare læseoplevelse, så det er det der er den store SKELNEN fra hvad skal man sige sådan mere klassiske litteraturklubber eller kredse [...]” forklarer hun og uddyber:

[...] [O]g så det andet med at der bliver læst højt det er jo at det flytter læseoplevelsen TÆT på, så du har en mere umiddelbar.. altså den rammer dig FØLELSESMÆSSIGT også her og nu i rummet, og så det som samtalen giver OVEN i det, det er at du har en UDVEKSLING af de her oplevelser du har mens du læser litteraturen [...] (Ibid.: 9, 10).

At gå ind i en dybere gennemgang af den affektive forskningstradition ville her blive alt for omfattende. Som det mest centrale i netop denne forbindelse kan derfor nævnes, at affektteorien overordnet set kan forstås som 1) et modsvar til de sproglige diskurser, som i høj grad har præget human- og socialvidenskaberne siden 1980’erne, og 2) som en retning der netop i kraft af dette betragter det sociale som andet og mere end blot sprog (Knudsen og Stage, 2016: 57). For affektteoretikere er det sociale derfor i lige så høj grad – eller måske først og fremmest – konstitueret i vores umiddelbare (og ofte også prækognitive) møde med verden. “[...] [D]et sociale skal forstås som andet end effekterne af sproglige diskurser”, skriver Britta Timm Knudsen, lektor i Oplevelsesøkonomi og Sustainable Heritage Management ved Aarhus Universitet, og Carsten Stage (2016): “[...] [I]kke mindst som konstitueret af transmissioner af stemninger og affektive tilstande og som gennemtrængt af smitteprocesser, atmosfærer og immaterielle udvekslinger” (Ibid.).

Kroppen spiller derfor også en væsentlig rolle i den affektive tradition; det er med og gennem kroppen, at vi møder og erfarer verden, og det er i kraft af kroppens åbenhed mod verden, at det sociale i og mellem os konstant bliver til, transformeres og indtager nye former. Når man taler affekt taler man derfor også (som oftest) om forandring – eller potentialet for forandring. Ved at kroppen i sin natur er åben mod verden – mod de affektive strømninger, som udgør verden – er den også åben for dét uendelige mulighedsrum af tilblivelse, som eksisterer heri. Som Knudsen og Stage citerer den canadiske filosof Brian Massumi for at udtale: “At være i kropslig affekt er en “følelse af at være i kontakt med sin egen livskraft, en oplevelse af at være i live, af, at man kan forandre sig, noget som ofte betegnes som ‘frihed’” (Ibid.).

Når aktørerne i Tid til Læsning beskriver den guidede fælleslæsning som en metode, der bevidst vender sig væk fra en “skolet” tilgang til litteraturen og i stedet fokuserer på den umiddelbare oplevelse med litteraturen, så taler det på mange måder direkte ind i dette affektive perspektiv. Endvidere er et helt centralt afsæt i Tid til Læsning ligeledes forandringen – både af litteraturen, af os selv og af hinanden. For litteratur er mere end blot stiliseret sprog, der skal analyseres: Litteratur er *liv*, og derfor kan den også, hvis vi møder den i en umiddelbar relation – eller hvis vi, som Koue tideligere har formuleret det, “læser med vores liv” – forandre os. Der ligger altså på denne måde også et underliggende opgør med det “sproglige diktatur”, som affektteorien udspringer fra. Som Ottow fx påpeger: “Lige nu virker det på mig som om at vi har nogle magtstrukturer der gør, at [...] det at skrive for eksempel, og det at kunne tale flot, det er meget meget dominerende kommunikationsformer” (Bilag 5: 17). Han uddyber:

Og folk der udtrykker sig på andre måder, [...] folk der ikke trives rigtig godt med at skrive fra venstre mod højre på en linje og så nedad og så aflevere halvtreds sider rapport og så bliver du universitetsuddannet [...] [F]olk der har nogle andre sprog – det kan være musikalsk, det kan være kropsligt, det kan være [...] alle former for kommunikation skulle vi begynde at anerkende i meget højere grad (Ibid.).

Hvad Ottow plæderer for her er altså både en anerkendende, men også destabiliserende, tilgang til det sociale – vi skal nedbryde de magtstrukturer, som ekskluderer, og i stedet

understøtte de kommunikationsformer, som inkluderer: Den anerkendende, ligeværdige, antihierarkiske kommunikation. Og højst sandsynligt er det også her, at litteraturen, og mere bredt kunsten, igen kommer til at spille en så betydningsfuld rolle. Netop fordi kunstens sprog, som både Tygstrup, Luhmann og Kant har vist os, er refleksionens sprog – dét sprog, hvis ambition det netop er ikke at fastsætte og fastholde, men derimod at undersøge.

Dette er endvidere et synspunkt, som på mange måder placerer litteraturen i Tid til Læsning som mere end blot kunst. For aktørerne i Tid til Læsning bliver det i lige så høj grad en demokratisk ressource til udviklingen af dét ligeværdige, inkluderende og humane demokrati, som er hele forudsætningen for, at vi som individer kan opleve mening og sammenhæng i tilværelsen. Og som så igen er hele forudsætningen for at vi kan være i mental trivsel. Som Ottow siger: “De ressourcer der er, de vidensressourcer der er, det kultur der er – det skal demokratiseres” (Ibid.: 18). Og hvordan gør man så det? Det gør man ved at tilbyde et andet rum for mennesker at mødes i; et rum frigjort fra dominerende magtstrukturer; et alternativt sprog i det eksisterende.

Dette synspunkt – at der i vores omgang med både kunsten og hinanden er behov for en anden tilgang og et andet sprog – deles af den amerikanske litteraturprofessor Rita Felski. I værket *The Limits Critique* (2015) plæderer hun for termen ‘postkritisk læsning’ – en litteraturtilgang som ikke skal forveksles som værende en ukritisk tilgang, men som gennem en reformerende omvæltning af den litterære kritik taler for et langt mere affektivt orienteret paradigme end hidtil set i akademiske litteraturstudier. Et centralt kernepunkt for Felski er i denne forbindelse den litteraturkritik, som hidtil er blevet udbredt, praktiseret og bredt anerkendt – en praksis, som for hende at se kvæler litteraturens forandringskabende potentiale i en stædig, underminerende, og også mistænksom, fastholdelse af allerede eksisterende tanke- og relationsmønstre. “Critique proves to be a remarkably efficient and smooth-running machine for registering the limits and insufficiencies of texts”, skriver Felski og uddyber:

[...] It is conspicuously silent, however, on the many other reasons why we are drawn to works of art: aesthetic pleasure, increased self-understanding, moral reflection, perceptual reinvigoration, ecstatic self-loss, emotional consolation, or heightened sensation – to name a few. Its conception of the uses and values of literature is simply too thin (Felski, 2015: 188).

Litteraturen anses på denne måde – præcis som i Tid til Læsning – for at rumme et enormt liv- og indsigtsgivende, samt forandringskabende, potentiale. Som hun skriver: “Works of art do not only subvert but also convert; they do not only inform but also transform [...]” (Ibid.: 17).

I forlængelse heraf betragter Felski endvidere litteraturen som en aktør – hun kalder den en ‘nonhuman actor’ (hentet fra Bruno Latours “aktør netværksteori”) – der ikke kun skal ses som et passivt objekt *i* verden, eller som et billede *på* verden, men derimod som en aktivistisk aktør, der på relationel vis er med til at forme og transformere vores forståelse af både os selv, hinanden og verden på et utal af måder; “A text’s ability to make a difference, [...] derives not only from its refusal of the world but from its many ties to the world” (Ibid.: 154).

Hvad både Felski og aktørerne i Tid til Læsning dermed peger på er, at litteraturen som kunstform rummer et enormt forandringskabende potentiale, men, og dette er jo det væsentlige, at dette potentiale meget nemt kan, og historisk set også meget ofte er blevet, undertrykt af dominerende magtstrukturer. Én ting er derfor, hvad litteraturen er. Noget andet er, hvad man gør med den. Og her bliver svaret hos både Felski og aktørerne i Tid til Læsning, at en forløsning af litteraturens iboende potentiale – det enorme refleksions- og erfaringsrum, som litteraturen stiller til rådighed – kræver et affektivt paradigmeskift. Et paradigmeskift, som Tid til Læsning på mange måder er det praktiske eksempel på, men som også på mange måder – og dette påpeger Steenberg – kræver en helt ny tankevirkosomhed for de involverede aktører. For hvordan måler man egentlig på en æstetisk/affektiv effekt? Og hvordan gør man det på en meningsfuld måde, vel at mærke?

“[...] [D]et er jo det der sker når man tager en intervention over i et andet regime [...] men uden helt at forstå, [...] hvad er det egentlig den her intervention den GØR eller KAN eller SKAL kunne gøre” forklarer Steenberg:

[...]. Og bare sætter det ind i sådan et meget [...] standardiseret RCT-studie hvor man siger, nå så tror vi på at [...] det forhøjer ens livskvalitet [...] men altså hvis det nu var [...] noget HELT andet, altså [...]. [H]vis det nu var at man igen begyndte at gå og [...] lægge mærke til andre mennesker ude i bybilledet eller hvad ved jeg ik’ [...]. [H]vis det var dét der var det særlige (Bilag 4: 15).

Hvad Steenberg italesætter her er på denne måde, at der iboende i Tid til Læsning eksisterer et enormt potentiale for at gen- og nytænke hele perspektivet omkring sundhedsfremme – noget der jo allerede i stor stil er i gang indenfor feltet “kultur og sundhed” – men at dette potentiale tilsyneladende også kan være svært at forløse, simpelthen fordi det fastholdes i allerede eksisterende logikker.

I dette synspunkt ligger der derfor også en underliggende frygt for, at sundhedssystemet med dets respektive logikker og forskningsmetoder får lov til at “overtage” diskursen omkring “kultur og sundhed” – et fremtidsscenario, som for Steenberg ville betyde en mislykket indsats på området: “[D]et ville være [...] skidt for projektet [...] eller for hele den her udvikling hvis det KUN er sundhedssiden der går ind med deres [...] vidensregimer og vurderer, fordi de netop ikke har den her viden om, hvad det er at de enkelte kunstarter de så kan.. hvordan, hvorfor virker litteratur” (Bilag 4: 14)

Med denne udtalelse indikerer Steenberg derfor også, at Tid til Læsning – på trods af, at aktørerne deler mange fælles forestillinger omkring litteraturens iboende og sundhedsfremmende kvaliteter – udgøres af en indre konflikt, hvor forskellige logikker tilsyneladende kan være svære at forene eller videreudvikle indenfor projektets rammer. Ikke at dette betyder, at samarbejdet i Tid til Læsning grundlæggende skal forstås som konfliktfyldt – det er på ingen måde det indtryk, som aktørerne efterlader. Derimod peger de alle med entusiasme på dén generelle interesse, velvilje og åbenhed, som har været toneangivende for projektet på tværs af de forskellige fagligheder. Som Thybo siger: “[...] [S]elvfølgelig er der da forskellige positioner [...] og [...] det kan da godt sommetider clashe kan man sagtens forestille sig, men det har jeg bare ikke oplevet. Det har jeg faktisk SLET ikke oplevet OVERHOVEDET [...] og HELLER ikke i Tid til Læsning. TVÆRTIMOD” (Bilag 6: 11).

Hvad det derimod *kan* betyde er, at der findes et dybere lag til litteratur- og kunstforståelsen i Tid til Læsning, som denne analyse i kraft af sit konsensusperspektiv ikke har kunnet indfange. Et lag som først for alvor vil blive tydeligt, hvis vi kigger nærmere på de respektive logikker og systemiske strukturer, som tilsyneladende også er medkonstituerende for aktørernes litteratur- og kunstforståelse i Tid til Læsning. Dette vil jeg kigge nærmere på i følgende kapitel.

5. Tid til Læsning i et tværfagligt perspektiv

I dette kapitel kigger jeg nærmere på den tværfaglige praksis, som finder sted i Tid til Læsning. Ambitionen med dette kapitel er, anderledes fra forrige kapitel, at undersøge, hvilken betydning aktørernes forskellige fagligheder og institutionelle ståsteder samlet set har for den litteratur- og kunstforståelse, som eksisterer indenfor projektets rammer.

I første afsnit af dette kapitel kigger jeg nærmere på, hvordan de fælles forståelser blandt aktørerne i Tid til Læsning som udgangspunktet er konstitueret gennem forskellige logikker, men at aktørerne dog også formår at finde hinanden i et "fælles sprog", hvorigennem projektet kan forløbe både konfliktfrit og konstruktivt. Jeg vender i denne forbindelse tilbage til Luhmanns systemteoretiske perspektiver, ligesom jeg også inddrager Susan Leigh Star og James R. Griesemers begreb om "grænseobjekter" (*boundary objects*) i tværgående samarbejder, hvor flere såkaldt 'sociale verdener' interagerer med hinanden. Den helt centrale pointe for dette afsnit bliver i denne henseende, at Tid til Læsning – på trods af at være konstitueret af en række væsensforskellige logikker – grundlæggende kan betragtes som et konstruktivt tværfagligt samarbejde, der rummer et stort potentiale for en bæredygtig udvikling indenfor feltet "kultur og sundhed".

I kapitlets andet afsnit kigger jeg derimod på den underliggende konflikt, som også præger projektet, og som potentielt kan have betydning for, hvorvidt projektets konstruktive potentiale enten står overfor en fremtidig udvikling eller afvikling. "Kravet om evidens" står i denne forbindelse som et centralt omdrejningspunkt og konflikten går grundlæggende på, hvorvidt dette krav er foreneligt med ambitionen om (og også behovet for) det affektive fokus, som præger aktørernes litteratur- og kunstforståelse.

Med afsæt i Andrew Barry og Georgina Borns skelnen mellem inter-, multi- og transfaglige samarbejder diskuterer jeg, hvorvidt det er nødvendigt at gentænke strukturen af den tværfaglige praksis for fuldt ud at kunne realisere det egentlige innovative potentiale, som alle aktørerne mener, at litteraturen og kunsten rummer i relation til denne og lignende sundhedsfremmende indsatser.

5.1. Det tværfaglige samarbejde: Et fælles sprog blandt forskelle

Som udgangspunkt forløber det tværfaglige samarbejde i Tid til Læsning konfliktfrit. Dette er alle aktørerne enige om. Ikke at dette skal forstås som et bevis på, at samarbejdet overhovedet ikke har budt på udfordringer undervejs, eller at samarbejdet har indtaget fuldstændig samme karakter ude i de forskellige kommuner, mere at det tværfaglige samarbejde blandt aktørerne generelt er forbundet med en positiv oplevelse og en oplevelse af gensidig interesse, velvilje, åbenhed og engagement.

“[...] Jeg synes det har været [...] for mig et helt fantastisk samarbejde”, siger Dalsgaard og uddyber: “Jeg synes det har været spændende og for mig har det jo været nogle nye samarbejdspartnere, men jeg har synes det har været rigtig spændende, rigtig givende, rigtig positivt [...]” (Bilag 2: 18). Koue, som har arbejdet tæt sammen med Dalsgaard i Viborg Kommune, er enig: “Altså sundhedscentret [...], der har vi jo et FANTASTISK samarbejde og vi har jo samarbejdet i flere år nu om forskellige projekter. Og [...] jeg har lært RIGTIG meget blandt andet af Bente Dalsgaard, også i forhold til målgrupperne [...]” (Bilag 1: 19).

Lundsgaard-Leth har ligeledes også en oplevelse af et i udgangspunktet positivt og problemfrit samarbejde med både det politiske system og sundhedssystemet: “[...] [B]yrådet og politikerne har haft et kendskab til den her tænkning, det har ikke så meget været noget vi skulle overbevise dem om, [...] der har været en opbakning” (Bilag 3: 2, 3). Han uddyber endvidere:

Altså der er masser af velvilje, synes jeg, i sundhedsområdet [...].
[...] [A]ltså den her tænkning om, at i stedet for at krænge sig selv ud og tale om sig selv, så gør man det igennem litteraturen, [...] det er der noget forfriskende og befriende ved at kunne gøre på den måde, og der er nogen af de folk indenfor psykiatriområdet der for eksempel siger i forhold til Tid til Læsning, at det er dét der gør det til et spændende projekt at deltage i [...] (Ibid.: 5).

Hvad disse udtalelser peger på er derfor dels, at det tværfaglige samarbejde i Tid til Læsning generelt betragtes i et positivt lys, men også, og dette er jo væsentligt, at der er en klar bevidsthed om netop den tværfaglige karakter; der er en bevidsthed om, at projektet

udgøres af forskellige fagligheder, og at disse forskellige fagligheder som udgangspunkt også kommunikerer ud fra forskellige sociale logikker. Når Dalsgaard, Koue og Lundsgaard-Leth understreger den store velvilje fra de andre aktører, og når de lægger vægt på, at man har haft øje for de potentialer, som et tværfagligt samarbejde kunne bidrage med i både sundheds- og kultursektoren, så indikerer det jo også, at der samtidig er en bevidsthed om, at en sådan åbenhed ikke nødvendigvis er naturgivet, og at det derfor også er noget man både kan være stolt af og bør værne om.

Som Koue siger, så har samarbejdet med sundhedssiden bl.a. lært hende at se mennesker i et helt andet, og for hende også mere helstøbt, lys, netop fordi hun har fået en større forståelse for mennesker, der i kraft af enten fysisk eller psykisk sygdom kan være begrænsede i deres mulighedsrum: “[...] [P]å en eller anden måde så styrker det sådan ens [...] måde at se mennesker på”, siger hun og forklarer, hvordan det for hende har handlet om at “få en klarhed over deres udfordringer og hvordan man for eksempel [...] kan gøre at det bliver rart”: “For eksempel lige da vi arbejdede med smertepatienter [i et andet tværfagligt projekt, red.] så skal vi jo faktisk bare det med stolene.. vi skal have en bevidsthed om hvad for nogle stole er det vi sætter dem på ik’. Så på den måde så.. så er der bare enormt meget læring at hente” (Bilag 1: 20, 19).

Samme gensidige læreproces beskriver Dalsgaard, om end hun dog ikke føler, at samarbejdet decideret har bidraget med nogle transformerende indsigter i forhold til hendes eget sundhedsfaglige arbejde. Men, som hun siger, samarbejdet med kulturfaglige som Koue, Steenberg og Ottow har gjort hende klogere på, hvordan kulturfaglige arbejder og tænker – en viden, som også har gjort hende til en slags “ambassadør” for kulturelle indsigter i sundhedsverdenen: “[...] [J]eg [har] måske været bedre til at sætte nogle ord på det i forhold til mine kollegaer [...]. [...] [D]er har jeg da følt det har været godt og givende og have kulturfaglige inde i det her projekt der netop kunne hjælpe mig med at blive klogere på det her område” (Bilag 2: 18, 19).

Der er altså på denne måde en klar bevidsthed hos aktørerne om, at de sundheds- og kulturfaglige aktører tilhører to forskellige systemer, som opererer og kommunikerer ud fra forskellige logikker. Men hvad er det så, som alligevel betinger denne samhørighed mellem systemerne i Tid til Læsning? Hvorfor fungerer samarbejdet, når der i princippet er så væsensforskellige logikker på spil? Som Luhmann påpeger, så er systemerne jo netop kendetegnet ved en “operativ lukkethed” om sig selv; ved konstant at iagttage og erkende

verden gennem deres egne specifikke logikker og ikke andres: "Erkendelse er ikke mulig, *selvom*, men derimod *fordi* systemet er operativt lukket. Det kan ikke række ud efter omverdenen med sine erkendende operationer, men må derimod konstant søge forbindelser, konklusioner, de næste erkendelser, elementer fra hukommelsen etc. inden for systemet" (Luhmann 2007: 89).

Samtidig er det jo også ifølge Luhmann netop i kraft af denne lukkethed, at systemerne rent faktisk åbne sig mod og interagere med deres omverden; fordi deres meningsfulde kommunikation internt i systemet muliggør en kobling med andre former for meningsfuld kommunikation uden for systemet. Og måske er det da også netop i kraft af denne lukkethed, at årsagen til det konfliktfrie tværfaglige samarbejde i Tid til Læsning skal findes. En af de helt grundlæggende karakteristika ved dette specifikke samarbejde er nemlig, at alle aktørerne uden problemer synes at kunne identificere sig med projektets helhed, samtidig med, at de fortsat kan bevare deres eget perspektiv. Og her bliver begrebet om de strukturelle koblinger i den kommunikative praksis igen relevant. For som Luhmann påpeger, så kan de strukturelle koblinger betegnes som en gensidig 'aktivering af systemerne' – en måde at holde systemerne "i gang på", som enten kan motivere en konstruktiv eller konfliktfyldt kommunikationsproces.

Overfører man dette perspektiv til det tværfaglige samarbejde i Tid til Læsning, er der noget der tyder på, at en del af forklaringen på det gnidningsfrie samarbejde kan findes i systemernes gensidige aktivering af hinanden og særligt i måden, hvorpå denne aktivering rent praktisk finder sted. For på trods af at have vidt forskellige udgangspunkter, som meget vel kunne besværliggøre en gensidig kommunikation, så fremstår lige netop denne kommunikation hverken som specielt provokerende eller konfliktfyldt. Tværtimod. Der eksisterer en gensidig respekt for og accept af, at de forskellige aktører går ind i projektet med forskellige interesser og iagttagelsesperspektiver, og at dette på ingen måde behøver at være underminerende, men derimod kan være både motiverende og understøttende for det samlede projekt.

Det væsentlige i denne konstellation bliver derfor heller ikke så meget de respektive forskelle, som det bliver identiteten af ét fælles mål. Susan Leigh Star og James R. Griesemers begreb om "grænseobjekter" kan her være en god indgangsvinkel til at forstå, hvordan tværfaglige samarbejder på trods af interne interesseforskelle alligevel kan forløbe gnidningsfrie.

5.1.1. Grænseobjekter som fælles samlingspunkt

I artiklen fra 1989, "Institutional Ecology, 'Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology", taler Star og Griesemer om begrebet "boundary objects" i relation til tværgående samarbejder, hvor flere 'sociale verdener' indgår. Disse grænseobjekter, som manifesterer sig enten i fysisk eller abstrakt forstand, er ifølge Star og Griesemer med til at muliggøre tværfaglige videnskabelige samarbejder, simpelthen fordi de fungerer som et kommunikativt medierende og samlende led mellem og på tværs af forskellige, og måske også direkte modstridende, forståelser og logikker. "[B]oundary objects", skriver de, "are objects which are both plastic enough to adapt to local needs and the constraints of the several parties employing them, yet robust enough to maintain a common identity across sites" (Star og Griesemer, 1989: 393). De uddyber endvidere:

They are weakly structured in common use, and become strongly structured in individual-site use. These objects may be abstract or concrete. They have different meanings in different social worlds but their structure is common enough to more than one world to make them recognizable, a means of translation. The creation and management of boundary objects is a key process in developing and maintaining coherence across intersecting social worlds (Ibid).

I Tid til Læsning kunne sådanne grænseobjekter meget vel udgøres af ordene 'mening' og 'fællesskab'. Som analysen tidligere har påpeget tillægges disse ord en helt særlig værdi blandt aktørerne; det er gennem etableringen af sociale fællesskaber, at de meningsgivende processer kan finde sted, både i en sundheds-, kulturfaglig og politisk optik. Projektet handler for alle aktørerne om at motivere til og skabe mening gennem fællesskab. Hvorfor dette imidlertid er vigtigt, og hvilken værdi det tillægges, er tilsyneladende forskelligt alt efter, hvem i projektet du spørger. Hvad der i denne kontekst gør disse ord interessante, er derfor også, at de fremstår så tilpas abstrakte og plastiske, at alle aktørerne kan tillægge dem en særlig værdi, samtidig med, at de også fremstår så tilpas konkrete, at de kan udgøre en samlende funktion for projektet som helhed.

Et tydeligt eksempel på disse objekters plastiske og abstrakte natur kan i denne forbindelse knyttes til de vidt forskellige målsætninger, som aktørerne tillægger dem. Her udgøres forskellen mellem aktørernes forståelser primært af spørgsmålet om, hvorvidt det meningsgivende og meningsskabende fællesskab knytter sig til målet om 'sundhed', 'proces' eller 'udvikling'.

Hos de sundhedsfaglige aktører, Dalsgaard og Thybo, bliver dét at skabe mening gennem fællesskab i overvejende grad et spørgsmål om at fremme den mentale sundhed, og i sidste ende også den fysiske sundhed, hos borgerne. "[...] [D]et handler dybest set om at [...] finde på NYE måder at arbejde med [...] især MENTAL sundhed på [...]", siger Thybo om motivationen for at indgå i det tværgående samarbejde mellem sundheds- og kultursektoren (Bilag 6: 4), mens Dalsgaard forklarer, hvordan "fællesskabet" for hende er direkte forbundet til øget mental trivsel: "[...] [D]et der med at vi kan lave noget i fællesskaber og så [...] lidt groft sagt næsten lige meget hvad, men bare det at få mennesker til at være sammen, det vil jeg sige, at det umiddelbart styrker folks mentale sundhed, nærmest på stedet [...]" (Bilag 2: 15).

For de kulturfaglige derimod er det ikke sundheden, men derimod processen, som fremstår som det mest væsentlige. Sundheden er en "sideeffekt", så at sige; en positiv "bivirkning" af en æstetisk, eksistentiel og reflektiv dannelsesproces, som i sig selv betragtes som værdifuld – noget som Steenberg også tidligere er citeret for at have et skarpt øje for; – "[...] det er den PROCES folk er i som måske kan bidrage til deres mentale sundhed, det overhovedet at være OPSLUGT af noget og engageret i noget [...]" (Bilag 4: 8). Samme opfattelse deler Lundsgaard-Leth. "[...] [M]an [...] [kan] jo så have en diskussion med sig selv om, hvorfor man læser, om det er for effektens skyld eller for litteraturen.. at litteraturen har en værdi i sig selv, og det mener jeg selvfølgelig, at den har, ellers sad jeg nok heller ikke i den her stol [...]" siger han og uddyber:

"[...] [D]et er jo et emne der rigtig tit kommer forbi.. at vi skal ikke retfærdiggøre [...] læsning af skønlitteratur, fordi det kan bruges til noget bestemt, og det er selvfølgelig rigtigt, men altså der har jeg altid syntes, at hvis man kan konsultere, eller man kan se, at litteraturen den kan have en gavnlig effekt, for eksempel i forhold til psykisk syge, så lad os da tage det med [...]" (Bilag 3: 2).

Og for Ottow, som til dels kan siges at repræsentere kunstsystemet, men som i denne kontekst nok i højere grad er repræsentant for det politiske system, bliver det væsentlige ikke så meget hverken sundhed eller proces, men derimod udvikling; ved at skabe mening gennem fællesskab skaber man samtidig grobund for en samfundsmæssig udvikling, hvor det politiske system kan aktualisere sin egen position i samfundet, eller gøre sig selv relevant, så at sige. I denne optik fremstår både sundheden og processen derfor også mere som midler til at opnå målet. Midler der uden tvivl både anerkendes og værdsættes for deres vigtighed og kvaliteter, men som for Ottow fortsat også stadig kun er midler.

I denne forbindelse peger Ottow på antropologien som dén tilgang, hvorigennem man kan gentænke det politiske system – en tilgang, som anvendes meget i sundhedsfremmende kulturprojekter, netop fordi man her har fokus på detaljen, på de små og ved første øjekast ubetydelige ting, som alligevel kan være utrolig udslagsgivende for, hvordan vi mennesker agerer og interagerer på. “[...] Det er bare helt breaking news for mennesker.. altså.. at gøre det på den måde, og at man gør det i en sundhedsmæssig kontekst for at analysere på, hvorfor folk de mistrives”, forklarer han og uddyber:

[...] [J]eg tror når vi kommer ud af alt det her og alt det her er vedtaget, sådan at alle forstår det, så er det fordi antropologiens tankegang er blevet en del af den måde vi tænker system på, offentligt system på. At vi ikke tænker det er den enkeltes ansvar om man klarer sig godt eller skidt, [...] er en gruppedynamik, som afhænger af de magtstrukturer der er, de måder man omgås hinanden, det man forventer af hinanden, det man tror man forventer af hinanden og alt sådan noget (Bilag 5: 24, 25).

Hvad disse udtalelser indikerer, er altså, at der indenfor rammerne af Tid til Læsning tilsyneladende er plads til, at flere forskellige forestillinger om litteraturen og kunsten kan få lov til at sameksistere på samme tid. Litteraturen kan både opfylde et sundhedsfremmende og politisk formål samtidig med, at den også kan være formålsløs.

Dette er endvidere noget, som der er bred enighed om hele vejen rundt, og som måske også peger på, at hverken sundhedssystemet eller det politiske system er blinde overfor den egentlige kunstneriske effekt; det er gennem kunstens formålsløse natur, at den kan bidrage med de effekter, som både sundhedssystemet og det politiske system efterstræber. Som

Thybo siger: “[...] [Vi] har [...] efter MIN opfattelse skudt os selv LATENT i foden, [...] hvis [vi] begynder at formålsføre kunsten, altså instrumentalisere den” (Bilag 6: 9). Han fortsætter: “[S]å mister den sin magi, [...] sin spontanitet. Så mister den sin OPLEVELSE, fordi det ligger hele tiden og rumsterer i baghovedet, jeg gør det her for NOGET og ikke bare for NYDELSEN eller OPLEVELESENS skyld i SIG SELV” (Ibid.). Det samme siger Ottow:

[...] [D]er er ingen af de her tilbud der går ud på, at en kunstner skal lave noget bestemt kunst. Så er det per definition ikke længere kunst, så er det design. En kunstner skal lave noget kunst og så skal vi hjælpe nogle mennesker med at komme hen og tale om det kunst. Eller være en del af det kunst. Så kunstneren skal bare passe sig selv, lave sit kunst, [...] og så skal vi som det offentlige eller hvem det nu er, hjælpe folk til at bruge det kunst [...] (Bilag 5: 20, 21).

Der er altså derfor fra både et sundhedsmæssigt, politisk og kulturelt perspektiv en opfattelse af, at kunsten som hovedregel “skal passe sig selv og bare være kunst” (jf. det velkendte mantra om “kunst for kunstens skyld” – *l’art pour l’art*), og at det er netop gennem denne frisættelse, denne bevidsthed om ikke at instrumentalisere kunsten, at de virkelige sundhedsfremmende effekter kan findes.

På denne måde kan man derfor også sige, at der allerede fra starten er skabt et grundlag for et “fælles sprog” internt i det tværfaglige samarbejde i Tid til Læsning, hvor ingen af aktørerne tilsyneladende har en ambition om at ville udfordre eller underminere kunstsystemets behov for at bibeholde sin egen autonomi. En autonomi som Luhmann betegner som et essentielt aspekt af kunstsystemets selviagttagelse- og selvforståelse: “[...] Som intet andet funktionssystem reflekterer kunsten den autonomi, som er tilfaldet den under den overgribende samfundsmæssige funktionale differentiering” (Luhmann, 1994: 27).

Samtidig må man dog også spørge sig selv, hvorvidt disse strukturelle koblinger mellem systemerne i Tid til Læsning kun skal betragtes som en gensidig, ligeværdig og konfliktfri affære? For selvom kunstsystemet på den ene side formår at bibeholde en høj grad af autonomi i samarbejdet, er der også noget, som tyder på, at det samtidig indtager en performativ karakter, hvor det forventes at skulle yde noget særligt for de andre systemer, primært sundhedssystemet.

Steenberg forklarer i denne forbindelse, hvordan kunsten i relation til projektets sundhedsfremmende formål menes at kunne bidrage med noget, som sundhedssystemet ikke selv egenhændigt kan frembringe; en alternativ løsning på håndteringen af den stigende mentale mistrivsel blandt befolkningen. Som hun siger:

[...] [M]ed sundhedssiden kommer [der også] sådan en stigende [...] erkendelse af og også behov for at [...] de er nødt til at udvide deres repertoire og er nødt til at begynde at forstå at mental sundhed er også en vigtig side i det samlede sundhedsbillede og at [...] kunsten og kulturen der kan [...] spille en anderledes og væsentlig rolle [...]" (Bilag 4: 5).

Samme opfattelse har Thybo. "[...] [D]et der sundhedsfremme, det har sådan altid været [...] lidt fluffy, hvad er det egentlig og især HVORDAN kan man arbejde med det", siger han og forklarer, hvordan kunsten her anses for at kunne bidrage med nogle interessante løsningsforslag:

[...] [D]ér tror jeg at kunst og kulturelle aktiviteter har en KÆMPESTOR rolle, nu, [...] BETYDNINGEN for at vi kan finde os selv som mennesker.. og være tro imod vores egne værdier og [...] prioriteringer i livet.. det tror jeg det kan medvirke til og hvis det er SÅDAN det vender.. HOLD DA OP [...] så er det et KÆMPE område vi har gang i og så har det aldrig været vigtigere (Bilag 6: 3, 27).

Samme blik for de hierarkiske og magtrelaterede aspekter af tværgående samarbejder har Andrew Barry og Georgina Born. I bogen "Interdisciplinarity. Reconfigurations of the social and natural sciences" (2013) taler de om den "underkastende samarbejdsform", hvor én eller flere fagligheder indtager en "servicerolle" overfor den eller de øvrige samarbejdspartnere: "This points to the hierarchical division of labour that characterises many forms of interdisciplinarity", skriver de og uddyber: "In this mode the service discipline(s) are typically conceived as making up for, or filling in for, an absence or lack in the other, (master) discipline(s)" (Barry og Born, 2013: 11).

Set i relation til litteratur- og kunstforståelsen i Tid til Læsning bliver dette perspektiv interessant. For hvad betyder denne samarbejdsstruktur for eksekveringen og udviklingen af aktørernes forståelse af og ambitioner for litteraturen og kunsten? Som analysen jo tidligere påpegede, så handler den litterære praksis i Tid til Læsning ikke kun om, hvad litteraturen *er*, men i høj grad også om, hvad man aktivt og rent praktisk *gør* med den? Og hvis de egentlige sundhedsfremmende effekter af den litterære praksis skal findes i en affektiv og social tilgang – det såkaldte “affektive paradigmeskift”, som særligt Steenberg plæderer for, hvordan er de underliggende tværgående samarbejdsstrukturer så medvirkende til enten at understøtte eller underminere en sådan eksekvering og udvikling? Dette vil jeg kigge nærmere på i følgende afsnit.

5.2. Kravet om evidens – en kilde til gensidig frustration

I *The Limits of Critique* skriver Felski om behovet for et affektivt skift i den akademiske litterære kritik: “A change of tactic is clearly called for” (Felski, 2015: 107). Samme “taktiske ændring” efterlyser Steenberg i forhold til det tværfaglige samarbejde i Tid til Læsning: “[V]i [er] nødt til at åbne op for at [...] begynde at tænke i [...] andre vidensregimer også og også acceptere at der er former for viden som måske ikke kan evidensbaseres” (Bilag 4: 14). På denne måde italesætter Steenberg også ét af de forhold, som danner grobund for en grundlæggende problematik i forhold til den tværfaglige praksis i Tid til Læsning: “Kravet om evidens”.

Kravet om evidens er i Tid til Læsning et krav, som primært udspringer fra sundhedssystemet. Af samme grund er det derfor også et krav, som pålægges de andre systemer, og som temmelig entydigt placerer sundhedssystemets logikker over de andre. “[...] [J]eg har ligesom kunnet mærke i den tid jeg har arbejdet med sundhedsvæsenet, at forskning er det der skal til. Ting skal have evidens for at blive godkendt som medicin om man så må sige. Det er den måde sundhedsvæsenet fungerer på [...]”, siger Ottow (Bilag 5: 7). Steenberg forklarer ligeledes, hvordan hele præmissen for Tid til Læsning har været den evidensbaserede forskning: “Sundhedssiden kan ikke henvise til noget der ikke er evidensbaseret. [...] Al den viden man arbejder med i sundhedsregi det er jo evidensbaseret viden” (Bilag 4: 3).

Når sundhedssystemet fremsætter et krav om evidens i forhold til effekterne af den kunstneriske praksis i Tid til Læsning handler det altså primært om, at sundhedssystemet

opererer med nogle logikker og ud fra nogle metoder, hvor behandling kun kan anerkendes som reel behandling i det omfang der er videnskabeligt belæg for dens virkning og evt. bivirkninger. I forlængelse heraf forklarer Dalsgaard dog, hvordan dette krav primært udspringer fra sundhedssystemet, men samtidig også er konsekvensen af en politisk diskurs: “[...] [A]ltså vi skal kunne fremvise nogle resultater for en politiker, for ellers så vil de ikke, tænker jeg, på sigt, lade det være fast en del af vores drift, altså.. økonomien fylder rigtig meget” (Bilag 2: 22).

I forbindelse hermed forklarer Dalsgaard endvidere, hvordan dette krav dog har fremsat en betydelig udfordring i forhold til Tid til Læsning: “[...] [D]et er jo den udfordring der ligger i at lave noget der er KVALITATIVT kan man sige, altså noget der går mere på de bløde ting, altså det er jo sværere at måle på [...] selvom man laver interview og deslige, det er jo sværere at få måske det helt frem i lyset og vist så godt som vi gerne vil [...] men det er bare nødvendigt i det system vi arbejder i [...]” (Ibid.: 21).

Samme udfordring med at måle på effekterne af den litterære praksis påpeger Koue. “[...] [H]vis du skal formidle at du har rygproblemer så kan man være meget konkret”, siger hun og sammenligner med den kunstneriske aktivitet: “Nogen gange så kan jeg godt selv føle, at det her det er.. [...] det er også sådan lidt *fluffy* [...] fordi [...] hvordan oplever vi kultur [...] det kan jo være MEGET individuelt [...]. [...] [P]å den måde så [...] synes jeg faktisk godt det kan være svært at bruge de rigtige ord til at fortælle hvad det her det kan!” (Bilag 1: 12).

Hun forklarer i forlængelse heraf, hvordan effekten af det litterære møde for hende at se er en indforstået – og decideret magisk – effekt, som ikke umiddelbart lader sig hverken indfange eller beskrive, men som ikke desto mindre er genkendelig for dem, som allerede har oplevet den: “[...] [F]or folk der elsker litteratur der tror jeg næsten det er lettere at italesætte [...] end for den ikke-læsende. [...] [D]et der MAGISKE der sker når vi kommer i SAMTALEN omkring hvad er det her, hvad handler det her om, den der nysgerrighed [...]. [...] [D]et synes jeg simpelthen er ren magi” (Ibid.: 12, 13).

Der er altså på denne måde en vis grad af frustration forbundet med dette evidenskrav, både internt fra sundhedssystemet selv og fra kunstsystemet. Begge systemer synes nemlig at have svært ved at forene kvaliteterne ved og effekterne af den kunstneriske praksis med et krav om systematiseret målbarhed.

Dette gør sig også gældende for det videnskabelige system, som Steenberg i denne henseende også repræsenterer. Her kommer evidenskravet i høj grad til at udfordre

systemets selvreferentielle kode; at skelne mellem sand og usand viden, og at videreformidle sand viden. For hvad er sand viden i denne kontekst? Er det overhovedet muligt at tale om sand vs. usand i relation til et kunssystem, hvis primære funktion det er altid at udfordre og reflektere over netop denne sand/usand-konstellation? Og hvem i dette tværfaglige samarbejde har magten/retten til at bestemme, hvad som gælder, og hvad som ikke gælder?

Det er disse spørgsmål, som i høj grad udgør en frustrationskilde i Tid til Læsning. For hvordan løser man denne problematik på en meningsfuld, demokratisk og inkluderende måde? Dette er en problemstilling, som Barry og Born også adresserer i deres artikel omhandlende det multi-, inter- eller tværfaglige samarbejde.

5.3. Kunsten at *forstå* kunsten på tværs af fagligheder

I artiklen "Interdisciplinarity. Reconfigurations of the Social and Natural Sciences" i antologien af samme navn (2013) påpeger Barry og Born, hvordan tværfaglighed i dag synes at være blevet løsningen på en lang række komplekse problemer i vores samfund (Barry og Born, 2013: 10). Ofte kædes de sammen med ideen om innovation, og der hersker en generel forestilling om, at man ved at tilgå problemerne gennem tværfaglighed vil kunne finde frem til nye uventede løsningsmodeller, som de enkelte fagligheder ikke kan finde frem til alene (Ibid.: 1) – en forestilling som jo også på mange måder udgør grundpræmissen for Tid til Læsning.

Men, skriver Barry og Born, dette er en forsimplet udlægning af tværfaglighed, som kræver en grundigere gennemgang. For tværfaglighed tager langt fra altid form som en udelukkende innovativ praksis. Tværtimod kan den, alt efter hvordan samarbejdet er udformet, lige så vel indtage en undertrykkende og status-quo-bevarende karakter. "[...] [I]nterdisciplinary research has the potential to be inventive", skriver de og uddyber: "An invention can be understood as the introduction of a form of novelty within a specific domain, one that cannot be explained away as the consequence of pre-existing factors or forces, and that serve to protend or open the space of future possibilities" (Ibid.: 5). I forlængelse heraf påpeger de dog også:

Novelty, of course, can also be anti-inventive in so far as it closes down rather than opens up the space of possibilities. Indeed we

have argued elsewhere that it is possible to identify 'defensive innovation' when anti-invention, or the creation of stasis and avoidance of significant change, becomes a deliberate or indirect aim of cultural, artistic, technological, industrial or political strategy (Ibid.: 6).

Kigger man på den tværfaglige praksis i Tid til Læsning er det på mange måder også denne problematik, som er på spil. Alle aktørerne er på den ene side tydeligt enige om, at den litterære praksis, og særligt den affektive tilgang hertil, udgør et innovativt, nyskabende og transformerende bidrag til måden at tænke sundhedsfremme på. Samtidig fremstår evidenskravet på nuværende tidspunkt dog også som et krav, der ikke peger frem, men derimod tilbage til en tid, eller et videnskabeligt regime, hvor sundhedsfremme udelukkende var et sundhedsfagligt anliggende, og hvor de sundhedsfaglige logikker og naturvidenskabelige metoder derfor også blev vurderet både anvendelige og tilstrækkelige. Med andre ord bærer dette dominerende krav om evidens i Tid til Læsning altså præg af at have en anti-innovativ, og til en vis grad også defensiv, karakter. Resultatet bliver hermed, at en æstetisk/affektiv intervention, som i udgangspunktet og af alle aktørerne betragtes som innovativ, er i risiko for at blive "lukket ned" i og af et system, som endnu ikke har formået at tilpasse sig denne innovative form og denne alternative tankestruktur.

Den egentlige problematik i forhold til litteratur- og kunstforståelsen i Tid til Læsning er derfor heller ikke, sådan som det ellers ofte antages omkring anvendelsen af kunst og kultur i relation til sundhedsfremme, at kunstens autonomi undermineres i det tværfaglige samarbejde, men derimod, at der eksisterer en manglende forståelse for, hvordan man på meningsfuld vis kan eksekvere, udvikle og dokumentere kvaliteterne og effekterne af denne autonomi indenfor de tværfaglige rammer. Eller med andre ord; hvordan man kan være tro mod projektets sundhedsfremmende målsætning *samtidig* med, at man også forbliver tro mod kunstens særegne bidrag hertil. I denne forbindelse kan det derfor også være indsigtsgivende at kigge på udformningen af det tværfaglige samarbejde og på mulighederne for, gennem en "omvæltning" af denne samarbejdsform, at gentænke projektet i lyset af et affektivt paradigmeskift.

5.3.1. Bevægelsen frem mod det transfaglige samarbejde

I "Interdisciplinarity" beskriver Barry og Born, hvordan udformningen af det tværfaglige samarbejde har stor betydning for, hvorvidt samarbejdet formår at fastholde, integrere eller overskride gældende logikker og forståelser. De sætter i denne forbindelse fokus på tre samarbejdsformer, som hver især beskriver, hvordan et tværfagligt samarbejde kan være konstitueret, samt hvor fastholdende eller overskridende samarbejdet er.

Det 'multifaglige' samarbejde, skriver Barry og Born, er dét samarbejde, hvor forskellige fagligheder arbejder sammen, men med et fast udgangspunkt i hver deres respektive faglighed (Barry og Born, 2013: 8). Det 'interfaglige' samarbejde, derimod, er dét samarbejde, hvor man med afsæt i de forskellige fagligheder bevidst forsøger at integrere eller syntetisere forskellige perspektiver, mens det 'transfaglige' samarbejde er dét samarbejde, hvor man decideret forsøger at transcendere eller overskride disciplinære grænser (Ibid.). Grænsen mellem inter- og transfagligt samarbejde kan i denne henseende være svær at fastsætte, men det transfaglige samarbejde bærer ofte præg af at have en mere radikal eller banebrydende karakter: "Commonly, a distinction is made between multidisciplinary, in which several disciplines cooperate but continue to work with standard disciplinary framings, and interdisciplinarity, in which there is an attempt to integrate or synthesise perspectives from several disiciplines" (Ibid.) De uddyber:

Less clear distinctions are made between interdisciplinarity and transdisciplinarity, and in practice their meaning is often conflated; perhaps the clearest is the assumption that the latter term often bears stronger and more radical implications. [...] [T]ransdisciplinarity is taken to involve a transgression against or transcendence of disciplinary norms [...]" (Ibid.: 8, 9).

De taler i denne forbindelse endvidere om tre "modeller" indenfor tværfaglige samarbejder, hvoraf den ene allerede er blevet nævnt; 'underkastelses-/servicemodellen'. Ud over denne taler de dog også om den 'integrerende model' og om den 'agonistiske/antagonistiske model'; en model, hvor samarbejdet hverken tager form som en opdelt eller integrerende praksis, men derimod som en praksis, der aktivt går i dialog med eller udfordrer eksisterende disciplinære former for viden og vidensproduktion:

[...] [I]t is driven by an agonistic or antagonistic relation to existing or prior forms of disciplinary knowledge and practice. Here, interdisciplinarity spring from a self-conscious dialogue with, criticism of or opposition to the limits of established disciplines, or the status of academic research or instrumental knowledge production in general" (Ibid.: 12).

De uddyber endvidere: "[...] [W]hat is striking about the agonistic-antagonistic mode is that it can be associated with more radical shifts in knowledge practices, shifts that may be epistemic and/or ontological" (Ibid.: 13).

Hvad der altså kendetegner både det transfaglige samarbejde og den agonistiske-antagonistiske samarbejdsmodel er ambitionen om gennem samarbejdet dels at transcender, dels at overskride og omvælte eksisterende vidensregimer- og praksisser til fordel for nye. En ambition som tilsyneladende er nødvendig, hvis man, som særligt Steenberg giver udtryk for, ønsker at frigøre sig fra disciplinære logikker og praksisformer og i stedet opfinde nye, som på mere dækkende og meningsfuld vis kan indfange essensen af samarbejdet. For som Steenberg siger, hvis ikke samarbejdet i fremtiden kan finde frem til et ligeværdigt, fælles sprog omkring disse virkningsmekanismer, som litteraturen (og mere bredt kunsten) besidder og kan frembringe, så vil forståelsen af kunsten aldrig komme derhen, hvor det bliver virkelig interessant eller virkelig givende, og så har disse samarbejder heller ikke nogen nævneværdig fremtid. "[...] [S]å kommer vi til at lave den samme fejltagelse som én gang ER sket med biblioterapien", siger Steenberg:

[A]t man så at det havde nogle enormt gode effekter at folk de læste i læsegrupper sammen men [...] fordi at sundhedssiden havde et behov for at evidensbasere det men ikke forstod hvad der var litteraturens rolle i det så er litteraturen blevet taget helt ud og nu er det kun selvhjælpsbøger man læser inden for den kognitive biblioterapi [...] (Bilag 4: 15).

Grundet denne konflikt er det derfor rimeligt at antage, at Tid til Læsning primært tager form som en krydsning mellem et multi- og et interfagligt samarbejde, hvor forskellige

faglige perspektiver forsøges integreres, men uden at det nogensinde for alvor lykkes at krydse eller overskride grænsen mellem discipliner. Samtidig er det dog også vigtigt at påpege, at konflikten ikke nødvendigvis skal forstås som en komplet afvisning af evidens fra hverken kunstsystemet eller det videnskabelige systems side. Derimod fremstår det mere som et opråb om behovet for en re-definition af dette krav ud fra nogle alternative, velovervejede og langt mere integrerende og inkluderende standarder. Som Thybo siger; "evidens det er jo altid godt.. altså.. viden er jo ikke det værste vi har, vel.. og det er jo også vigtigt at vi i Danmark får nogen forskningsprojekter så vi kan.. ligesom bruge dem som motorer for at udvikle området" (Bilag 6: 23). Spørgsmålet bliver jo altså bare her, hvordan og på baggrund af hvad denne evidens genereres, sådan så den netop bliver i stand til at realisere dét, som alle aktørerne i bund og grund ønsker: en udvikling, frem for en afvikling, af feltet "kultur og sundhed".

Et indspark til denne problematik kunne derfor være et forslag om at begynde at anskue disse projekter i et langt mere transfagligt og agonistisk-antagonistisk lys, hvor man har øje for de kvaliteter, som de enkelte discipliner kan bidrage med, samtidig med, at man også går ind i projektet med en villighed til at genoverveje eller redefinere, hvorvidt eksisterende vidensregimer og disciplinære logikker enten understøtter eller undergraver den kollektive ambition.

Som dette kapitel har vist, så er Tid til Læsning ikke et projekt, hvor hverken sundhedssystemet, det politiske eller det videnskabelige system har en bevidst intention om at underminere eller umyndigøre kunsten. Tværtimod. Den ellers efterhånden ret så gængse kritik om, at kunsten i disse samarbejdsprojekter bevidst undermineres og frarøves sin autonomi, synes derfor heller ikke i dette tilfælde at holde stik. Faktisk synes der derimod fra alle sider i projektet at være en enorm forståelse for og en stor interesse i at bibeholde denne autonomi – netop fordi der i Tid til Læsning er blik for, at kunsten kan noget, som de andre systemer ikke kan; den kan anspore til reflektiv tænkning og derigennem motivere og understøtte en meningsskabende og meningsgivende demokratisk social praksis i vores samfund.

Hvad den *ikke* kan, derimod, er at give mening eller tilføre mening indenfor rammerne af en nuværende naturvidenskabelig diskurs, hvor det åbne i det reflektive lukkes ned i det målbare. Og netop derfor er det også så væsentligt for alle, som nu og i fremtiden beskæftiger sig med "kultur og sundhed", at have øje for, hvordan man bedst muligt kan udvikle og

understøtte, og ikke mindst evaluere på, denne kunstneriske effekt indenfor rammerne af nogle systemiske, og som udgangspunkt også fuldstændig logiske og berettigede, krav om evidens, dokumentation og forskningsmæssig udvikling.

Grundkonflikten ligger altså dermed ikke i, hvordan kunsten og kulturen anvendes, men derimod i, hvordan og ud fra hvilke værdisætninger og overbevisninger denne proces og praksis evalueres. I følgende kapitel giver jeg nogle bud på, hvordan man potentielt kan vælge at tilgå denne problematik i fremtiden.

6. Fremtidsperspektiver

Som denne undersøgelse har vist omhandler en central grundkonflikt i Tid til Læsning udformningen og håndteringen af den videnskabelige evaluerende praksis. Centralt for denne konflikt står interne magtforhold og strukturerne i den tværfaglige kommunikation, samt hvordan man på meningsfuld vis kan understøtte de egentlige innovative og sundhedsfremmende effekter af den kunstneriske praksis. Af samme grund er det derfor også i denne kontekst problematikken omkring den evaluerende praksis, som udgør et interessant afsæt for fremtidig forskning indenfor feltet "kultur og sundhed".

Igennem dette speciales systemiske linse står det klart, at et tværfagligt projekt som Tid til Læsning i udgangspunktet udgør et konstruktivt og bæredygtigt samarbejde mellem fagligheder, som grundlæggende respekterer og er nysgerrige overfor hinandens styrker. Samtidig er det dog nødvendigt at stille spørgsmålstejn ved magtbalancen i dette samarbejde og spørge sig selv om det dominerende naturvidenskabelige fokus, som i høj grad præger projektets forskningsdesign, er optimalt. I dette speciale har jeg foreslået bevægelsen frem mod en transfaglig tilgang som en måde, hvorigennem man potentielt kan imødekomme og understøtte de egentlige innovative og sundhedsfremmende aspekter af Tid til Læsning; det reflektive møde i det affektive rum. En sådan bevægelse ville dog kræve en reel revurdering af selve projektets forskningsdesign, hvor det ikke blot er det naturvidenskabelige, men også det humanistiske, æstetiske og kulturelle iagttagelsesperspektiv, som får lov til at bidrage med værdisætning og metodiske tilgange.

Dette gør sig allerede til en vis grad gældende med antropologien, som på nuværende tidspunkt spiller en mere og mere fremtrædende rolle i forhold til den evaluerende praksis indenfor "kultur og sundhed" – noget som Ottow også er citeret for at påpege. Ikke desto mindre eksisterer der dog fortsat et større behov for at medtænke ikke kun antropologien, men også en langt bredere vifte af humanistiske, sociokulturelle og æstetiske metoder og procesforståelser.

Et håndgribeligt sted at starte kunne i denne forbindelse være i udarbejdelsen af projektets forskningsdesign. Her kan en mangfoldig inddragelse af fagligheder, alt lige fra sundhedsfaglige, til kulturformidlere, til antropologer, til kunstnere, til designere, være med

til at udvikle måden, hvorpå man tilgår, udformer og værdisætter den dokumenterende og evaluerende praksis. I denne henseende er der nogle centrale afsæt, som man med fordel kan medtænke i forhold til fremtidige samarbejdsprojekter indenfor "kultur og sundhed":

Understøttelsen af et transfagligt samarbejde. Hvordan understøtter man, at det tværfaglige samarbejde kan indtage en trans-, og ikke blot interfaglig, karakter, hvor de involverede fagligheder kan udvikle sig sammen, og hvor helheden af projektet derfor også kan munde ud i en reel merskabelse for projektet som helhed og for alle de involverede discipliner?

Hvilke designmæssige, processuelle, organisatoriske og metodiske overvejelser kræver etableringen af et sådan samarbejde, og hvilke ydre rammer er vigtige at danne omkring projektet?

Hvad er evidens? Hvordan defineres evidens og i relation til hvilken videnskabelig og social praksis? Som undersøgelsen har vist eksisterer der et behov for i fremtiden ikke kun at definere evidens i forhold til projektets målsætning – den mentale sundhedsfremme – men også i forhold til den praksis, som reelt finder sted indenfor projektets rammer; den kunstneriske, sociale og participatoriske praksis.

Den dokumenterende og evaluerende proces. Hvordan kan man på mest meningsfuld vis dokumentere udfaldet og effekterne af den praksis, som i sidste ende er udslagsgivende for, hvorvidt projektets målsætning om øget mental sundhedsfremme realiseres eller ej?

I denne henseende er det paradoksalt, at den kunstneriske og sociale praksis, som rent faktisk udgør selve projektets kerne, dokumenteres og evalueres gennem nogle metodiske standarder og værdisætninger, som tilhører et væsensforskelligt paradigme. Denne problematik kan imødekommes ved at udforme dokumentations- og evalueringsprocessen gennem nogle langt mere affektivt orienteret og kunstsociologiske metoder.

7. Konklusion

I dette speciale har jeg undersøgt litteratur- og kunstforståelsen blandt udvalgte aktører i det tværfaglige behandlingstilbud Tid til Læsning. Specialet har haft som ambition at undersøge, hvilke forståelser der er for litteraturen blandt aktørerne, samt hvordan mødet mellem projektets forskellige fagspecifikke logikker enten fungerer som en understøttende eller underminerende faktor for en fælles udvikling af projektet.

Specialet har været motiveret af behovet for en tydeligere afklaring omkring kunstens rolle og betydning i tværfaglige samarbejdsprojekter indenfor feltet "kultur og sundhed". Antagelsen har her været, at hvis disse tværfaglige projekter skal have mulighed for at udvikle sig i en konstruktiv og bæredygtig retning, hvor forståelser og praksis harmonerer i en gensidig og meningsfuld relation, er det nødvendigt 1) at undersøge, hvilke fælles og fagspecifikke forståelser der eksisterer omkring kunsten i disse tværfaglige projekter, samt 2) hvordan disse forståelser positionerer sig i forhold til den reelle tværfaglige praksis, som finder sted indenfor projekterne.

Dette speciale har vist, at litteraturen i Tid til Læsning betragtes som en aktivistisk dannelses- og forandringskabende aktør, der formår at facilitere meningsfulde sociale fællesskaber. Disse forståelser knytter sig dels til litteraturen som kunstform, dels til projektets sundhedsfremmende formål, og dels til den litterære praksis, som eksisterer i Tid til Læsning; den guidede fælleslæsning.

I forhold til litteraturen som kunstform værdsættes den primært for sin refleksive natur. Litteraturen anses i denne forbindelse for at rumme en iboende åbenhed og kompleksitet, som kan motivere til en aktiv spejlings- og refleksionsproces hos læseren. Denne proces kædes endvidere direkte sammen med projektets sundhedsfremmende karakter, hvis formål det er at øge den mentale sundhed hos psykisk syge borgere. Litteraturens refleksive natur anses i denne forbindelse for at være en direkte årsag til, at denne sundhedsfremmende proces kan finde sted: Ved at reflektere over, kommunikere omkring og videreformidle erfaring på en åben, kompleks og ikke-konkluderende måde inviterer litteraturen læseren til dels at spejle sig i denne formidling, dels at iværksætte sin egen

meningsskabende proces ud fra og gennem denne. Denne meningsskabende proces kan så endvidere kædes direkte sammen med ambitionen om mental sundhedsfremme, hvor mening, og særligt oplevelsen af at leve et meningsfuldt liv indenfor rammerne af et meningsfuldt fællesskab, fremsættes som den helt afgørende faktor.

I forlængelse heraf spiller fællesskabet – dét at høre til og blive hørt – derfor også en afgørende rolle for aktørerne i Tid til Læsning. Fællesskabet bliver for alle aktørerne dén instans, som kan motivere til og fastholde denne oplevelse af at leve et meningsfuldt liv. Litteraturen anses i denne henseende for at rumme nogle iboende kvaliteter, der potentielt kan skabe rammen om netop dette meningsfulde fællesskab. Interessant er dog her, at disse kvaliteter netop kun er *potentielle*; lige så vel som litteraturen i kraft af sin reflektive natur kan bidrage til en inkluderende, frisættende og demokratisk socialforståelse, lige så vel kan den også komme til udtryk gennem en status-quo-bevarende og elitær klasseopdeling i samfundet. Forestillingen om den elitære finkultur, hvor litteraturen kun tilfalder den kulturelt veluddannede elite, udgør i denne henseende en central forståelse hos aktørerne. Præmissen lyder her, at litteraturen rummer et enormt forandringskabende og livgivende potentiale, men at dette potentiale ofte fastholdes i en elitær og anti-demokratisk forståelse. Ét er derfor, hvad litteraturen er og kan. Noget andet er, hvad man aktivt gør med den. Her kommer metoden – den guidede fælleslæsning – til at spille en central rolle; det er gennem metodens affektive orientering, at litteraturens fulde potentiale kan forløses.

Gennem et systemteoretisk og tværfagligt perspektiv har specialet efterfølgende undersøgt, hvorvidt og hvordan denne affektive aktivering af litteraturen enten understøttes eller undermineres af projektets tværfaglige praksis. Her har det vist sig, at det tværfaglige samarbejde som udgangspunkt rummer et stort potentiale for en konstruktiv og bæredygtig udvikling, primært fordi ingen af de involverede aktører har et ønske om bevidst at underminere hinandens autonome frihed. Samtidig bærer projektet dog også præg af en underliggende konflikt, som knytter sig til projektets evaluerende praksis, og som i sin nuværende form placerer den affektive tilgang indenfor rammerne af et naturvidenskabeligt paradigme, hvor metodens egentlige potentialer er i fare for at blive både misforståede og undertrykte. Et grundlæggende paradoks bliver derfor i denne henseende, at man gennem den tværfaglige praksis i Tid til Læsning evaluerer en kunstnerisk og affektiv/æstetisk praksis ud fra naturvidenskabelige metoder.

Gennem et fokus på forskellige former for tværfaglige samarbejdsformer har jeg derfor plæderet for en bevægelse frem mod et transfagligt samarbejde, hvor ambitionen bliver at gentænke projektets forskningsdesign i et langt mere transcenderende, demokratisk og affektivt orienteret lys. Et øget fokus på inklusion af langt flere fagligheder i forhold til både projekt- og forskningsdesign, samt en øget bevidsthed omkring en demokratisk og transcenderende værdiskabelse omkring både projektets ambition og praksis kunne her være en mulig fremtidig vej at gå.

8. Referenceliste

8.1. Litteratur

Barry, Andrew og Born, Georgina (2013): "1. Interdisciplinarity. Reconfigurations of the social and natural sciences", pp. 1-56, i *Interdisciplinarity. Reconfigurations of the social and natural sciences*. Red. Andrew Barry og Georgina Born. Routledge.

Belfiore, Eleonora, og Bennett, Oliver (2007): "Rethinking the Social Impacts of the Arts", pp. 135-141, i *International Journal of Cultural Policy*. Volume 13, no. 2.

Belfiore, Eleonora, og Bennett, Oliver (2009): "Rethinking the Social Impacts of the Arts – Literature, Fiction and the Novel", pp. 17-33, i *International Journal of Cultural Policy*. Volume 15, no. 1.

Bourdieu, Pierre (1984): "4. The Dynamics of the Fields", pp. 223-256, i *Distinction*. Routledge Kegan and Paul. Oversat af Richard Nice. Routledge.

Eriksson, Birgit (2014): "Mellem kommunikation og kreativitet – deltagelse som æstetikens missing link?", pp. 35-49, i *Kultur & Klasse*. 118.

Eriksson, Birgit (et. al.) (2019): "1. Introduktion", pp. 9-20, i *Kunst, kultur og deltagelse*. Red. Birgit Eriksson, Mette Houlberg Rung og Anne Scott Sørensen. Aarhus Universitetsforlag. Aarhus.

Felski, Rita (2015): *The Limits of Critique*. The University of Chicago Press. Chicago.

Hagen, Roar (1996): "Chapter 22. Niklas Luhmann", pp. 344-360, i *Classical and Modern Social Theory*. Red. Heine Andersen og Lars Bo Kaspersen. Hans Reitzels Forlag A/S.

Jensen, Anita (2017): "Udfordringer og muligheder i det tværfaglige arbejde i kultur- og sundhedspraksis", pp. 51- 72, i *Kultur og sundhed. En antologi*. Red. Anita Jensen. 1. udgave, 1. oplag. Turbine.

Kant, Immanuel (2005): *Kritik af dømmekraften*. Oversat af Claus Bratt Østergaard. DET lille FORLAG. Frederiksberg.

Knudsen, Britta Timm, og Stage, Carsten (2016): "Affektteori", pp. 52-75, i *Kulturteori og kultursociologi*. Red. Bjørn Schiermer. 1. udgave. 1. oplag. Hans Reitzels Forlag.

Knudsen, Morten (2008): "Sygdomssystemet – og andre sociale systemer", pp. 15-33, i *Sundhedsvæsenet i et konstruktivistisk perspektiv*. Red. Jonna Gintberg Jensen og Berit Pedersen. Unge Pædagoger. Nr. B 97. Forlaget UP.

Knudsen, Morten, og Vogd, Werner (2014): "Introduction. Health Care, Systems Theory and Polycontextuality", pp. 1-22, i *Systems Theory and The Sociology of Health and Illness: Observing Healthcare*. Red. Morten Knudsen og Werner Vogd. Routledge.

Kvale, Steinar (2007): "Analyzing Interviews", pp. 101-119, i *Doing Interviews*. SAGE Publications. Ltd.

Kvale, Steinar og Brinkmann, Svend (2009): *Interview – introduktion til et håndværk*. 2. udgave, 1. oplag. Hans Reitzels Forlag. København. DK.

Lau, Charlotte Bech, og Jensen, Anita (2017): "Sundhedsforståelser, når kunst- og kulturaktiviteter er en del af sundhedspraksis", pp. 29- 50, i *Kultur og sundhed. En antologi*. Red. Anita Jensen. 1. udgave, 1. oplag. Turbine.

Luhmann, Niklas (1994): *Kunstsystemets evolution*. Red. Stig Brøgger og Carsten Juhl. Oversat af Kasper Nefer Olsen. Særtryk nr. 9. Det kgl. Danske Kunstakademi. København.

Luhmann, Niklas (1985): "The Work of Art and the Self-Reproduction of Art", pp. 4-27, i *Thesis Eleven*, no. 12. Oversat af David Roberts. Sage Journals.

Luhmann, Niklas (2000a): *Sociale systemer. Grundrids til en almen teori*. Oversat af John Cederstrøm, Nils Mortensen og Jens Rasmussen. Hans Reitzels Forlag A/S. København.

Luhmann, Niklas (2000b): *Art as a Social System*. Oversat af Eva M. Knodt. Stanford University Press. California.

Luhmann, Niklas (2007): *Indføring i systemteorien*. Oversat af Bjørn Christensen. Red. Claus Madsen. Nr. B92. Unge Pædagoger. København.

Rose, Nikolas (2007): *The Politics of Life Itself – Biomedicine, Power, and Subjectivity in the Twenty-First Century*. Princeton University Press.

Stage, Carsten (2019): "Faciliteret deltagelse – en typologi til design, udvikling og analyse af deltagelsesprocesser", pp. 21-35, i *Kunst, kultur og deltagelse*. Red. Birgit Eriksson, Mette Houlberg Rung og Anne Scott Sørensen. Aarhus Universitetsforlag.

Star, Susan Leigh, og Griesemer, James R. (1989): "Institutional Ecology, 'Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology", pp. 387-420, i *Social Studies of Science*. Vol. 19. No. 3. Sage Publications, Ltd.

Tygstrup, Frederik (2000): "Indledning. Form og erfaring i litteraturen", pp. 7-13, i *På sporet af virkeligheden – essays*. Nordisk Forlag A/S. København.

8.2. Web

All-Party Parliamentary Group on Arts, Health and Wellbeing (2017): "Foreword", pp. 4-7, i *Creative Health: Arts for Health and Wellbeing. Inquiry Report*. July 2017. Second Edition.
https://www.artshealthandwellbeing.org.uk/appg-inquiry/Publications/Creative_Health_Inquiry_Report_2017_-_Second_Edition.pdf (tilgået d. 26.03.2019)

Læseforeningen A: <http://www.laeseeforeningen.dk/om-guidet-fleslsning/> (tilgået d. 26.03.2019).

Læseforeningen B: <http://www.laeseeforeningen.dk/hvem-er-vi> (tilgået d. 30.03.2019).

Tid til Læsning A: <http://tidtillaesning.dk/what-we-do/> (tilgået d. 26.03.2019)

Tid til Læsning B: <http://tidtillaesning.dk/projects/> (tilgået d. 26.03.2019).

Tid til Læsning C: <http://tidtillaesning.dk/fagpersonale/> (tilgået d. 26.03.2019).

Tid til Læsning D: <http://tidtillaesning.dk/forskning> (tilgået d. 26.03.2019).

WHO (2004): "Key Messages", pp. 10, i *Promoting Mental Health. Concepts, Emerging Evidence, Practice*. World Health Organisation, Geneva:
https://www.who.int/mental_health/evidence/en/promoting_mhh.pdf (tilgået d. 26.03.2019).

WHO (2015): "Background – Mental Health in Europe: Status and Challenges", pp. 1-2, i *The European Mental Health Action Plan 2013-2020*. WHO.
http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0020/280604/WHO-Europe-Mental-Health-Acion-Plan-2013-2020.pdf?ua=1 (tilgået d. 26.03.2019).

8.3. Diverse

Forsideillustration lavet med billede fra made by DRAWING MACHINE (2018):

<https://www.facebook.com/madebydrawingmachine/photos/pb.463402810523296.-2207520000.1554187961./769289976601243/?type=3&theater> (tilgået d. 02.04.2019).

Figur 1: Organisationsoversigt over Tid til Læsning:

<http://tidtillaesning.dk/organisationsoversigt/> (tilgået d.26.03.2019).

Figur 2: Styregruppen i Tid til Læsning:

<http://tidtillaesning.dk/partners/> (tilgået d. 26.03.2019).